

EMNİYETLİ İÇME SUYU VE SANİTASYON HAKKI

RIGHT TO SAFE DRINKING WATER AND SANITATION

المواطن في الحصول على مياه شرب صحية وكافية
على الخدمات المتعلقة بالصرف الصحي

ORTADOĞU STRATEJİK ARAŞTIRMALAR MERKEZİ
CENTER FOR MIDDLE EASTERN STRATEGIC STUDIES
مركز الشرق الأوسط للدراسات الاستراتيجية

EMNİYETLİ İÇME SUYU VE SANİTASYON HAKKI

RIGHT TO SAFE DRINKING WATER AND SANITATION

التاريخ الهيدروسياسي لحوض نهر النيل والتطورات الأخيرة

ORSAM Rapor No: 101
ORSAM Su Araştırmaları Programı Rapor No: 11

Ocak 2012

ISBN: 9978-605-5330-96-5

Ankara - TÜRKİYE ORSAM © 2012

Bu raporun içeriğinin telif hakları ORSAM'a ait olup, 5846 Sayılı Fikir ve Sanat Eserleri Kanunu uyarınca kaynak gösterilerek kısmen yapılacak makul alıntılar ve yararlanma dışında, hiçbir şekilde önceden izin alınmaksızın kullanılamaz, yeniden yayımlanamaz. Bu raporda yer alan değerlendirmeler yazarına aittir; ORSAM'ın kurumsal görüşünü yansıtmamaktadır.

ORTADOĞU STRATEJİK ARAŞTIRMALAR MERKEZİ

Tarihçe

Türkiye’de eksikliği hissedilmeye başlayan Ortadoğu araştırmaları konusunda kamuoyunun ve dıŐ politika çevrelerinin ihtiyaçlarına yanıt verebilmek amacıyla, 1 Ocak 2009 tarihinde Ortadoğu Stratejik Araştırmalar Merkezi (ORSAM) kurulmuştur. Kısa sürede yapılanan kurum, çalışmalarını Ortadoğu özelinde yoğunlaŐtırmıŐtır.

Ortadoğu’ya BakıŐ

Ortadoğu’nun iç içe geçmiŐ birçok sorunu barındırdığı bir gerçektir. Ancak, ne Ortadoğu ne de halkları, olumsuzluklarla özdeşleştirilmiş bir imaja mahkum edilmemelidir. Ortadoğu ülkeleri, halklarından aldıkları güçle ve iç dinamiklerini seferber ederek barıŐçıl bir kalkınma seferberliği başlatacak potansiyele sahiptir. Bölge halklarının bir arada yaşama iradesine, devletlerin egemenlik halklarına, bireylerin temel hak ve hürriyetlerine saygı, gerek ülkeler arasında gerek ulusal ölçekte kalıcı barıŐın ve huzurun temin edilmesinin ön şartıdır. Ortadoğu’daki sorunların kavranmasında adil ve gerçekçi çözümler üzerinde durulması, uzlaŐmacı inisiyatifleri cesaretlendirecektir. Sözkonusu çerçevede, Türkiye, yakın çevresinde bölgesel istikrar ve refahın kök salması için yapıcı katkılarını sürdürmelidir. CepheleŐen eksenlere dahil olmadan, taraflar arasında diyalogun tesisini kolaylaŐtırmaya devam etmesi, tutarlı ve uzlaŐtırıcı politikalarıyla sağladığı uluslararası desteği en etkili biçimde değerlendirebilmesi bölge devletlerinin ve halklarının ortak menfaattir.

Bir Düşünce Kuruluşu Olarak ORSAM’ın Çalışmaları

ORSAM, Ortadoğu algılamasına uygun olarak, uluslararası politika konularının daha sağlıklı kavranması ve uygun pozisyonların alınabilmesi amacıyla, kamuoyunu ve karar alma mekanizmalarına aydınlatıcı bilgiler sunar. Farklı hareket seçenekleri içeren fikirler üretir. Etkin çözüm önerileri oluşturabilmek için farklı disiplinlerden gelen, alanında yetkin araştırmacıların ve entelektüellerin nitelikli çalışmalarını teşvik eder. ORSAM; bölgesel gelişmeleri ve trendleri titizlikle irdeleyerek ilgililere ulaŐtırabilen güçlü bir yayım kapasitesine sahiptir. ORSAM, web sitesiyle, aylık Ortadoğu Analiz ve altı aylık Ortadoğu Etütleri dergileriyle, analizleriyle, raporlarıyla ve kitaplarıyla, ulusal ve uluslararası ölçekte Ortadoğu literatürünün gelişimini desteklemektedir. Bölge ülkelerinden devlet adamlarının, bürokratların, akademisyenlerin, stratejistlerin, gazetecilerin, işadamlarının ve STK temsilcilerinin Türkiye’de konuk edilmesini kolaylaştırarak bilgi ve düşüncelerin gerek Türkiye gerek dünya kamuoyuyla paylaşılmasını sağlamaktadır.

* ORSAM, The Middle East Studies Association (MESA) üyesidir.

Program Hakkında

Su, sadece insanlar için değil ekosistemi oluşturan tüm bitki ve hayvanlar için yeri doldurulamaz, değerli, yaşamın devamlılığını sağlayan en önemli elementlerden biridir. Yeraltı ve yüzey sularından; tarım, taşıma, madencilik, endüstriden içme suyuna kadar, ekonomik amaçlar da dâhil olmak üzere pek çok alanda istifade edilmektedir. Ancak su kaynakları üzerinde, gerek insan faaliyetleri gerek doğanın yarattığı değişimler nedeniyle çift yönlü bir baskı vardır. Özellikle su sıkıntısı olan bölgelerde aşırı nüfus artışı, kırsal kesimden şehirlere doğru artan göç ve bunun sonucunda oluşan nüfus değişimleri, gıda güvenliği, sosyo-ekonomik refahın artması, tarımsal, evsel ve sanayi kaynaklı kirlilik, küresel iklim değişikliği sonucu yağış rejimlerinin değişmesi, hidrolojik döngünün tüm elemanlarını etkilemektedir. Bunun sonucunda su kaynakları gün geçtikçe hem miktar hem de kalite açısından değişime uğramaktadır. Suyun arzı ile tüketim talebi arasındaki uçurum her geçen gün büyümektedir. Su kaynaklarının yönetimine ilişkin sorunlar yaşanırken, çevre sorunlarının da su kaynakları üzerindeki etkisi her geçen gün artmaktadır. Türkiye ve yakın çevresi, ama bilhassa Ortadoğu, söz konusu sorunların en fazla hissedildiği bölgelerdendir.

Diğer taraftan, su kaynağı potansiyelinin yüzde 40'tan fazlası sınıraşan su havzalarında yer alan Türkiye'nin, özellikle Fırat-Dicle Havzaları kıyıdaşı olan komşularıyla ilişkileri büyük önem arz etmektedir. Gerek Türkiye'nin gerek bölge ülkelerinin, bölgesel istikrar ve refahın artışı ile komşuluk ilişkilerinin derinleştirilmesi yönünde harcadığı çabaların hedefine ulaşmasında, su kaynaklarının kullanımı konusunda bilgiye dayalı, iyi niyetli ve aktif bir işbirliği içinde olunması tüm taraflar için elzemdir. Ek olarak, Türkiye'nin, Avrupa Birliği adaylığı sürecinde AB Su Çerçeve Direktifi'ni kendi ulusal mevzuatı ile uyumlaştırma gündemi, önümüzdeki dönemde su politikalarının yeni bir içerik kazanmasını beraberinde getirecektir.

Bu etkenler doğrultusunda, dünyadaki ve Türkiye'nin yakın çevresindeki su gündemine ilişkin güncel gelişmelerin ve su politikalarıyla ilgili trendlerin izlenmesi, elde edilen verilerin analiz edilmesiyle ortaya çıkan aydınlatıcı bulguların kamuoyuna ve karar alıcılara sunulması amacıyla ORSAM bünyesinde 1 Ocak 2011'de "ORSAM Su Araştırmaları Programı" kurulmuştur.

Ortadoğu'da, gerek iklimsel şartlar gerek kaynakların verimsiz kullanımı nedeniyle hidrolojik su bütçesindeki sıkıntıların ve buna bağlı olarak da politik, ekonomik ve toplumsal sorunların büyük artış göstermesi nedeniyle, ORSAM Su Araştırmaları Programı çalışmalarında Ortadoğu bağlantılı konulara öncelik verilmiştir.

ORSAM Su Araştırmaları Programı, su politikaları konusunda farklı hareket seçenekleri içeren fikirler üretmeyi, etkin çözüm önerileri oluşturabilmek için farklı disiplinlerden gelen, alanında yetkin araştırmacıların ve entelektüellerin nitelikli çalışmalarını teşvik edip çeşitlendirmeyi, Türkiye'deki su çalışmaları literatürünün gelişiminin desteklenmesini amaç edinmiştir.

ORSAM Su Araştırmaları Programı bu kapsamda, bölge ülkelerinde su çalışmalarıyla ilgili olan akademisyenler, sivil toplum örgütü temsilcileri, bürokratlar, devlet adamları, stratejistler, gazeteciler ve işadamlarının Türkiye'de konuk edilmesini kolaylaştırarak, bilgi ve düşüncelerinin gerek Türkiye gerek dünya kamuoyuyla paylaşılmasını sağlamayı da hedeflemektedir.

TAKDİM

Su kaynaklarının kalite ve miktar olarak dünya nüfusunun ihtiyaçlarını karşılamada yetersiz kalması, bireylerin yaşamlarını büyük ölçüde etkiler boyuta erişmiştir. Yapılan alışmalar ile 2025 yılında 3 milyar insanın su sıkıntısı ile karşı karşıya kalacağı tespit edilmiştir. Bugün ise emniyetli içme suyuna erişemeyen insanların sayısı, 884 milyon olarak belirtilirken, 2,6 milyardan fazlası ise (dünya nüfusunun % 40'i), temel sanitasyon hizmetlerine erişmeden yaşamlarını sürdürmek zorunda kalmaktadır. Eğer mevcut şartlar devam ederse, bu sayının, 2015 yılına kadar 2,7 milyara varacağı tahmin edilmektedir. Yeryüzünde suya erişemeyen ve yeterli hijyen koşullarından yoksun olarak yaşamlarını sürdüren insanların sayısı milyarları bulmaktadır.

Atatürk Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Kamu Yönetimi Bölümü, Kentleşme ve Çevre Sorunları Anabilim dalı öğretim üyesi Yrd. Doç. Dr. Elif olakoğlu, bu çalışmada, suya erişimi bir insan hakkı olarak düşünmesiyle bu hakkın, su kıtlığı ya da baskısı karşısında, tüm bireylere biyolojik, doğal, sosyal ve insani gereksinmelerini asgari düzeyde karşılayabilecekleri kalitede ve miktarda suyun sağlanması olduğu ifade edilmektedir. Her bireyin yeterli, güvenli, kabul edilebilir ve fiziksel güvenliği temin edilebilir sanitasyona erişimini ifade eden sanitasyon hakkının tanınmasıyla, özellikle suyla bulaşan kolera, sıtma, dizanteri, hepatit ve trahoma gibi bazı salgın hastalıkların önüne geçilebileceği düşünölmektedir. Özellikle 2002 yılında Birleşmiş Milletler (BM) Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Komitesi'nin Yirmi Dokuzuncu Oturumu'nda kabul edilen 15 Numaralı Genel Yorum'dan sonra, uluslararası ölçekte su hakkının kabulü yönünde verilen mücadeleye değinmiştir.

Elif olakoğlu, çalışmasında su ve sanitasyonun bir hak olarak birlikte düşünölmesinin gerekliliğini dile getirirken, sanitasyonun su ile birlikte tek bir hak olarak ele alınması, yerel, ulusal ve uluslararası ölçekte yaşanan ya da yaşanabilecek su ve sanitasyon krizlerinin, sanitasyon yönüne dikkatin çekilmesine yardım edeceğini belirtmiştir. Ayrıca çalışmasında, emniyetli içme suyu ve sanitasyon hakkının hukuki değer, emniyetli içme suyu ve sanitasyon hakkının yasal dayanakları, Türkiye'de ki durumuna da değinmiştir.

Sayın Elif olakoğlu'na "Emniyetli İçme Suyu ve Sanitasyon Hakkı" başlıklı çalışması için ORSAM-Su Araştırmaları Programı adına teşekkür ederiz. ORSAM bünyesinde çalışmalarını yürüten Su Araştırmaları Programı gerek su kaynakları yönetimi gerekse dünyadaki su ile ilgili yeni gelişmelerle, önümüzdeki dönemde de çalışmalarına devam edecektir.

Hasan Kanbolat
ORSAM Başkanı

İçindekiler

Takdim.....	4
Özet.....	6
Giriş	7
1. Emniyetli İçme Suyu ve Sanitasyon Hakkı	8
2. Su ve Sanitasyonun Bir Hak Olarak Birlikte Düşünülmesinin Gerekliliği	9
3. Emniyetli İçme Suyu ve Sanitasyon Hakkı'nın Hukuki Değeri	10
4. Emniyetli İçme Suyu ve Sanitasyon Hakkı'nın Yasal Dayanakları	11
5. 1982 Anayasası'nın Değiştirilen ve Tartışılan 90. Maddesi	14
Sonuç	15
Ek: Su ve Sanitasyon Hakkı ile İlgili Yasal Düzenlemeler	16

Hazırlayan: Yrd. Doç. Dr. Elif Çolakoğlu
Atatürk Üniversitesi İ.İ.B.F. Kamu Yönetimi Bölümü
Kentleşme ve Çevre Sorunları Anabilim Dalı
elifco@atauni.edu.tr

EMNİYETLİ İÇME SUYU VE SANİTASYON HAKKI*

Özet

Bulduğumuz yüzyılda büyük bir güvenlik sorunu durumuna gelen su kalitesi ve miktarı, bireylerin yaşamlarını tehdit eder boyuta erişmiştir. Yeryüzünde suya erişemeyen ve yeterli hijyen koşullarından yoksun olarak yaşamlarını sürdüren insanların sayısı milyarları bulmaktadır. Bu durum karşısında, suya ve sanıtasyona dair hizmetler, bireylerin yaşamlarının sürdürülebilmesi yönünden vazgeçilmez bir nitelik kazanmakta ve bir insan hakkı konumuna erişmektedir. Suya erişimi bir insan hakkı olarak düşünürsek, bu hak, su kıtlığı ya da baskısı karşısında, tüm bireylere biyolojik, doğal, sosyal ve insani gereksinmelerini asgari düzeyde karşılayabilecekleri kalitede ve miktarda suyun sağlanması olduğu ifade edilebilir. Öte yandan, sanıtasyonun bir hak olduğu ve dahası, uluslararası su hukuku yönünden su ile birlikte ele alınması ise, oldukça yenidir. Her bireyin yeterli, güvenli, kabul edilebilir ve fiziksel güvenliği temin edilebilir sanıtasyona erişimini ifade eden sanıtasyon hakkının tanınmasıyla, özellikle suyla bulaşan kolera, sıtma, dizanteri, hepatit ve trahoma gibi bazı salgın hastalıkların önüne geçilebileceği düşünülmektedir. Bu durumda, yaşamın vazgeçilmez unsurları olan temiz, emniyetli ve yeterli düzeydeki içme suyunun ve sanıtasyonun, birlikte değerlendirilmesi gerektiği açıktır. Bireylere emniyetli ve satın alınabilir bir kalitede ve miktarda suyun ve sanıtasyonun sağlanabilmesi olarak tanımlanabilecek içme suyu ve sanıtasyon güvenliği, temel bir insan hakkı olarak bu hizmetlere erişebilmeyi olanaklı kılacaktır. Bu hak, toplumun savunmasız ve güçsüz kesimlerine, özellikle kadınlara ve çocuklara, emniyetli, kullanılabilir, erişilebilir ve satın alınabilir içme suyunun, hijyenin ve sanıtasyonun sağlanabilmesini garanti altına alınacaktır. Ayrıca her birey için vazgeçilmez bir öneme sahip olan emniyetli içme suyu ve sanıtasyon hakkının, yaşam, sağlık, barış, gıda ve çevre hakları gibi sayılan tüm bu diğer hakların bütünüleyici bir parçası ve söz konusu haklarla özgül olarak bağlantılı olduğu söylenebilir. Dahası, su yokluğunun ya da kıtlığının olduğu herhangi bir durumda, adi geçen bu hakların gerçekleştirilmesini olanaksız hale getirebileceği gibi, ortaya çıkan hak ihlalleri de çoğunlukla emniyetli içme suyu ve sanıtasyon hakkının gerçekleştirilmesini engelleyecektir. Bu çerçevede, söz konusu çalışma, bir insan hakkı olarak su ve sanıtasyonu, önce kavram ve yapısal olarak incelemekte ve sonra ise, bugün her iki hizmetin niçin birlikte düşünülmesi gerektiğini ele almaktadır. Çalışmanın devamında ise, söz konusu hakkın kronolojik olarak uluslararası ölçekteki gelişimine yer verilirken, Türkiye'yi bağlayıcı kılıp kılmaması yönünden önem kazanan 2004 yılında yapılan 1982 Anayasası'nın 90. maddesindeki değişiklik incelenmektedir.

Bu çalışma, yazarın *Mülkiye* dergisinde yayınlanan (Cilt: XXXV, Sayı: 272, Güz/2011) "Emniyetli İçme Suyu ve Sanıtasyon Hakkı" başlıklı makalesinin güncellenmiş ve genişletilmiş bir biçimidir.

Giriş

Bugün emniyetli içme suyuna erişemeyen insanların sayısı, 884 milyon olarak belirtilirken, 2.6 milyardan fazlası ise (dünya nüfusunun % 40'ı)¹, temel sanitasyon hizmetlerine erişmeden yaşamlarını sürdürmek zorunda kalmaktadır.² Eğer mevcut eğilimler devam ederse, bu sayının, 2015 yılına kadar 2.7 milyara varacağı³ ve bu mücadele için ise yıllık 16 milyar ABD Doları'na ihtiyaç bulunduğu⁴ öngörülmektedir. Su hizmetlerinin sanitasyon ile birlikte düşünülmesi gereği, bugün için çok açıktır. 22 Mart Dünya Su Günü'nde açıklanan rakamlara göre; tüm dünya kentlerinde yaşayan her dört kentliden birinin, yaklaşık 789 milyon kişinin, iyileştirilmiş sanitasyon hizmetlerine erişemediği belirtilmektedir. Dünya kent nüfusunun % 9'una sahip olan ve nüfusu 10 milyonu geçen kentlerde ise, bu sayının 828 milyon olduğu belirtilmektedir. Hızlı kentleşmeden dolayı kentlerin su ve sanitasyon hizmetlerini karşılamada büyüyen bir taleple yüz yüze kaldığını ve bu sayının her yıl 6 milyon arttığını düşündüğümüzde, durumun ciddiyeti ortaya çıkacaktır.⁵ Kırsal alanlarda suya ve sanitasyona erişimin ise, kentsel alanlardakine oranla daha aşağı kalır yanı bulunmamaktadır. Buna göre, dünyada bu hizmetlere erişemeyen nüfusun % 84 (yaklaşık 746 milyon)⁶ olduğu ileri sürülmektedir. Her yıl, suya olan talebin ise, yaklaşık 64 milyar metreküp arttığı⁷ ileri sürülmektedir.

Başta diyare ve kolera olmak üzere pek çok salgın hastalık, çocuk ölümlerinin temel nedenini oluşturmaktadır. Dünya Sağlık Örgütü'nün kayıtlarında, her yıl 1.8 milyon insanın, diyare gibi su temelli hastalıklardan öldüğü ve bu durumdan, çoğunlukla gelişmekte olan ülkelerde beş yaşın altındaki çocuğun (yaklaşık 1.5 milyon), kötü beslenme ve zayıf bağışıklık sisteminin de etkisiyle, etkilendiği görülmektedir.⁸ 2000 ile 2003 yılları arasında, insanların sadece % 53'ünün sanitasyon hizmetlerinden yararlanabildiği⁹ Aşağı Sahra Afrika'sında, yılda beş yaşın altındaki yaklaşık 769 bin çocuğun öldüğü söylenmektedir. Bu, günde

2 binden fazla çocuğun öldüğü anlamına gelmektedir. Güney Asya'da da benzer durumlar yaşanmaktadır. Beş yaşın altındaki yaklaşık 683 bin çocuğun öldüğü belirtilmektedir. Bu ise, Avrupa'da ya da ABD'de doğan bir bebekle karşılaştırıldığında, bu bebeklerin, sadece bu hastalıktan ölme riskinin 520 kat daha fazla olduğu ortaya çıkmaktadır. Afrika'da ve Asya'da, ayrıca, özellikle kız çocuklarının, yeterli içme suyu ve sanitasyon hizmetlerinin bulunmamasından dolayı, okuldan kaçtıkları ya da okula gitmedikleri belirtilmektedir. 2002 yılı verilerine göre, 500 milyon çocuk, iyileştirilmiş sanitasyon hizmetlerine erişemezken, 230 milyon çocuk ise suya erişememiştir.¹⁰ Çocuklar kadar, hijyenin kendileri için bir öncelik olmasına rağmen, kadınlar da, bu durumdan olumsuz yönde etkilenmektedir. Suyun taşınmasından,¹¹ depolanmasından, yemek yapılmasına, evin temizliğine ve sanitasyonuna kadar, tüm sorumluluğun kadınlara bırakıldığı görülmektedir. Örneğin, Hindistan'da kadınlar, insan haklarına aykırı bir durumla karşı karşıyadırlar. 1999'da yasaklanmasına rağmen, mevcut kast sistemindeki patriarkal yapıdan dolayı, bugün kadınlar sokaklardaki sanitasyonu sağlamakla görevli olup, insan dışkılarını elleriyle sokaklardan temizlemektedirler¹². Aşağı Sahra Afrika'sında da durumun giderek daha kötüye gittiği ve tuvalet hizmetine erişen insanların oranının, % 31 olduğu belirtilmektedir¹³. Dünyada ise, her on kişiden dördünün tuvalete gidecek bir yerinin olmadığı¹⁴ ve bunun yerine, plastik poşetleri, sokakları ya da hijyenik olmayan farklı yerleri kullandıkları ifade edilmektedir¹⁵.

Bu durumda, su ve sanitasyon hizmetlerinin yeterli miktarda ve emniyetli bir şekilde sağlanması ve bu hizmetlerin bir hak olarak güvence altına alınması gerektiği açıktır. Bu hizmetlere birey yaşamının sürdürülebilmesi yönünden vazgeçilemez bir nitelik yüklenmişinde, su ve sanitasyon hakkı bir insan hakkı konumuna erişebilir. Suyu erişimi bir insan hakkı olarak düşünürsek, bu hak, su kıtlığı ya da baskısı karşısında, tüm bireylere biyolojik, doğal, sosyal ve insani gereksinmelerini asgari

düzyde karşılayabilecekleri kalitede ve miktarda suyun sağlanmasıdır¹⁶. Sanitasyonun bir hak olduğuna ve dahası, uluslararası su hukuku yönünden su ile birlikte ele alınması ise, oldukça yenidir. Her bireyin yeterli, güvenli, kabul edilebilir ve fiziksel güvenliği temin edilebilir sanitasyona erişimini ifade eden sanitasyon hakkının tanınmasıyla, özellikle suyla bulaşan kolera, sıtma, dizanteri, hepatit ve trahoma gibi bazı salgın hastalıkların önüne geçilebileceği düşünülmektedir. Özellikle 2002 yılında Birleşmiş Milletler (BM) Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Komitesi'nin Yirmi Dokuzuncu Oturumu'nda kabul edilen 15 Numaralı Genel Yorum'dan sonra, uluslararası ölçekte su hakkının kabulü yönünde verilen mücadele süregelmektedir. Bu çalışma, özellikle adı geçen Genel Yorum'dan sonraki, suyun ve sanitasyonun bir hak olarak tanınması yönünde bugüne değin uluslararası düzeyde verilen mücadele kapsamındaki gelişmeleri baz almaktadır. Bu çerçevede, emniyetli içme suyu ve sanitasyon hakkı, öncelikle kavram ve yapısal olarak incelenmekte ve bugün her iki hizmetin niçin birlikte düşünülmesi gerektiği açıklanmaktadır. Çalışmanın devamında ise, söz konusu hakka ilişkin uluslararası düzeydeki yasal dayanaklar kronolojik olarak ele alınmakta ve 1982 Anayasası'nın 90. maddesindeki 2004 yılında yapılan değişikliğin, imzalanan ve onaylanan belgeler yönünden Türkiye'yi bağlayıcı kılıp kılmadığına dikkat çekilmektedir.

1. Emniyetli İçme Suyu ve Sanitasyon Hakkı

Yeryüzünde suya erişemeyen, ve yeterli sanitasyon ve hijyen koşullarından yoksun insanların sayısı, bugün milyarları ifade etmektedir. BM Çocuklara Yardım Fonu'na göre, yaklaşık 900 milyon insan, emniyetli olmayan içme suyu kaynaklarını kullanmakta ve yaklaşık 2.5 milyar insan ise, sanitasyon hizmetlerine erişememektedir¹⁷. Bu durumundan en çok etkilenen kesimi ise, çocuklar ve yaşlılar olmaktadır. Dünya Sağlık Örgütü'nün 2009 yılı verilerine göre, bu nedenle, her yıl beş yaşın altındaki 1.5 milyon çocuk, diyareden öl-

mektedir. Afrika ve Asya'da bu hastalık daha yaygın olup, çocuk ölümlerinin % 80'ini oluşturduğu söylenmektedir.¹⁸ Öte yandan, okullardaki yetersiz sanitasyon ve hijyen koşulları, çocukların eğitim haklarının ihlal etmekte birlikte, özellikle kız çocuklarının okullarına gitmelerindeki en büyük engellerden biri olarak ortaya çıkmaktadır. Bu konuda yeterli veri bulunmamakla birlikte, Afrika ve Asya'daki okulların yaklaşık üçte birinin¹⁹ bu olumsuz durumla karşı karşıya oldukları söylenmektedir.

Son yirmi yılda, her ne kadar, yaklaşık 1.8 milyar insanın emniyetli içme suyuna ve 1.3 milyar insanın ise sanitasyona erişimleri sağlanmış olsa bile, bugün için su ve sanitasyon hizmetlerine erişmeksizin yaşayan insanların sayısının hala çok yüksek olduğu ve BM Milenyum Bildirgesi'nde (2000) benimsenen sekiz hedeften biri olan "çevresel sürdürülebilirliğin sağlanması" hedefinin gerçekleştirilemeyeceği düşünülmektedir. Bu ilkeye göre, güvenli içme suyu ve sanitasyon hizmetlerine erişemeyen insanların oranı, 2015'e kadar yarı yarıya azaltılacaktı ve hatta bu doğrultuda, 2008 yılı, BM Genel Kurulu tarafından Uluslararası Sanitasyon Yılı olarak ilan edilmiştir; fakat, bu iyileştirmelere rağmen, aynı dönemde dünya nüfusunun 1.5 milyar arttığı düşünülürse, söz konusu hedefin yakalanamayacağı yetkililer tarafından dile getirilmektedir.²⁰ 2.5 milyardan fazla insan, ya da dünya nüfusunun % 38'i, yeterli düzeyde sanitasyon kolaylıklarına erişememektedir. Yaklaşık 1 milyar insan, hala emniyetli olmayan içme suyu kaynaklarını kullanmaktadır. Bu nedenle, söz konusu hedefin karşılamayacağı açıktır ve özellikle Kuzey Afrika için bunu söylemek, oldukça güçtür. Sadece Afrika'da BM Milenyum Kalkınma Hedeflerinin gerçekleşebilmesi için 2015 yılına kadar, 404 milyon daha fazla kişinin sanitasyona ve 294 milyon daha fazla insanın ise emniyetli içme suyuna gereksinime duyacağı belirtilmektedir.²¹

Bu durum karşısında, söz konusu hizmetlerin ulusal ve uluslararası düzeyde bir hak olarak kabulü, büyük önem taşımaktadır. Te-

miz, emniyetli ve yeterli düzeyde içme suyu ve sanitasyon, yaşamın vazgeçilmez unsurları olup, birlikte değerlendirilmesi gerekmektedir. Bireylere emniyetli ve satın alınabilir bir kalitede ve miktarda suyun ve sanitasyonun sağlanabilmesi olarak tanımlanabilecek içme suyu ve sanitasyon güvenliği, aynı zamanda temel bir insan hakkı olarak bu hizmetlere erişebilmeyi olanaklı kılacaktır. Toplumun savunmasız ve güçsüz kesimlerine, özellikle kadınlara ve çocuklara, emniyetli, kullanılabilir, erişilebilir ve satın alınabilir içme suyunun, hijyenin ve sanitasyonun sağlanabilmesini bu hak, garanti altına alınacaktır.

Emniyetli içme suyu ve sanitasyon hakkı, herkese biyolojik, doğal, sosyal, kültürel ve insani gereksinmelerini asgari düzeyde karşılayabilecekleri kalitede ve miktarda ve düşük bir maliyetle içme suyu ve sanitasyon hizmetlerinin sağlanabilmesi hakkını ifade etmektedir. Bu hak, bireylerin asgari düzeyde su, sanitasyon ve hijyen gereksinmelerinin karşılanmasının yanı sıra, haklarının yargı önünde korunmasını güvence altına almaktadır. Söz konusu hakkın sahibi ve alacaklısı konumunda bulunan “herkes” ise, bu haktan yararlanabilecektir. Bu hakkın, bugün yaşam için bir gereklilik olduğu açıktır.

Bir hak olarak su ile birlikte sanitasyon, bireylerin temiz ve sağlıklı bir çevrede yaşayabilmeleri için özel yaşamlarını ve saygınlıklarını koruyacak insan atıklarının tasfiyesiyle ilgili kolaylıklara erişimini ve bu kolaylıkların kullanımını ifade etmektedir. Sanitasyonun kapsamına, temiz suyun sağlanmasının yanı sıra, insan dışkısı, atık su, çöplerin atılması, böcek ve kemirgen kontrolü, gıda güvenliği, saha drenajı gibi uygulamalar girmektedir. Sanitasyonun bütünüyle sağlanabilmesi için genel olarak dört önemli unsurun bir arada bulunması gerektiği belirtilmektedir. Buna göre, sanitasyon, öncelikle “emniyetli” olması, yani atıkların herhangi bir şekilde onunla temas edebilecek insan, hayvan ve böceklerden etkin bir şekilde korunmalı ve su kaynaklarının tuvaletin boşaltma kanalı tarafından kirletilmesinin önlenmesi gerekmektedir.

Tuvaletler, herkese gizliliği ve emniyetli ve insan onuruna yaraşır bir ortamı sağlamalıdır. Suyun, kişisel hijyenin ve emniyetli olarak insan atıklarının tasfiyesinin yerinde olması için kolaylıklarda sağlanması gerekmektedir. Ayrıca atık su kaynaklarının belirlenmesi ve bunların drenajının sağlanması gerekmektedir. “Fiziksel erişilebilirlik” ise, sanitasyonun bir diğer bileşenidir. Tuvaletler, atıkların ortadan kaldırılması ve kanalizasyon gibi bağlantılı hizmetlerle birlikte, her bir evin, eğitim kurumunun ya da çalıştığımız yerin içinde, ya da hemen yakınında, olmalıdır ve gece ya da gündüz herhangi bir zamanda kullanıma hazır olmalıdır. Çocuklar, engelliler ve yaşlıların kullanması için de uygun kolaylıklar sağlanmalıdır. Hastalıkların önlenmesi amacıyla, tuvaletler, belli bir yerde tüm insanlar için erişilebilir olmalı ve kullanılmalıdır. Sanitasyona erişim, süreklilik dahil, gıda, eğitim ve sağlık gibi diğer gerekli malları ve hizmetleri bireylerin ya da hane halkının elde etme kapasitesini azaltmaksızın “satın alınabilir ve finanse edilebilir” olmalıdır. Öte yandan, sanitasyon uygulamaları geleneksel alışkanlıklara, kültürel inançlara ve sosyal tercihlere bağlı olarak çeşitlilik göstermektedir. Birçok toplumda bu hassas bir konu olup, insanlar bu konuda konuşmak istemezler. Bu, insanlar arasında konuşulmaması gereken, bireysel bir konu olarak kabul edilmektedir. Bu nedenle, özellikle tuvaletlerin yapımının ve modelinin, “kültürel olarak uygun ve geleneklere saygılı” olmalı ve bu sistemleri inşa ederken, uygun ve yerel olarak bulunabilen teknolojileri kullanılmalıdır. Ayrıca özellikle okullarda, kadın ve erkek kamuya açık tuvaletlerin özel yaşama, insan onuruna uygun ve emniyetli olmasının güven altına alınması için ayrı olmaya ihtiyaç bulunmaktadır.²² Bu hakkın tanınmasıyla, özellikle Sahra-Altı Afrika’ında bazı salgın hastalıkların, kolera, sıtma ve diyare gibi, önüne geçilebilecektir.

2. Su ve Sanitasyonun Bir Hak Olarak Birlikte Düşünülmesinin Gerekliliği

Bir hak olarak su ve sanitasyonun birlikte ele alınmasının başlıca nedeni, gerçekte her iki-

sinin kaçınılmaz olarak birbirleriyle bağlantılı olmasıdır. İnsan atıklarının emniyetsiz olarak bertarafı, içme suyu kaynaklarının kirlenmesinin en önemli nedenlerinin başında gelmektedir. Bu ise, insandan insana, kimi zamanda hayvanlardan insanlara bulaşan çok çeşitli bulaşıcı hastalıklara yol açabilir. Bu nedenle, bireysel ve evsel gereksinimler için emniyetli içme suyunun temin edilmesi, kanalizasyondan içme suyu kaynaklarının doğru olarak ayrışmasını ve izole edilmesini sağlayacak temel sıhhi önlemler alınmalıdır. Öte yandan, sanitasyon, dünyanın birçok bölgesinde hala pis ya da kirli bir mesele olarak ele alınmakta, ya da bir tabu olarak görülmekte ve dahası, hükümetlerin kalkınma çabalarından dolayı göz ardı edilebilmektedir. Sanitasyonun su ile birlikte tek bir hak olarak ele alınması, yerel, ulusal ve uluslararası ölçekte yaşanan ya da yaşanabilecek su ve sanitasyon krizlerinin, sanitasyon yönüne dikkatin çekilmesine yardım edeceği düşünülmektedir. Ayrıca, su ve sanitasyon hizmetlerinin birlikte ele alınması, 2006 BM Alt-Komisyon Rehber İlkeleri'nde, 2007 OHCHR Raporu'nda, 2006 İnsan Kalkınma Raporu'nda ve BM Milenyum Kalkınma Hedeflerinde (amaç 7 hedef 10) belirtilen mevcut uluslararası düzeydeki uygulamaları yansıtmaktadır. Bugün temiz sanitasyon hizmetlerinden yararlanamayan 2.6 milyar insanın yüz yüze kaldığı koşulların iyileştirilmesi için su ve sanitasyon hizmetlerinin birlikte ele alınması gerekmektedir.²³

Ancak, su ve sanitasyonun tek bir başlık altında bir hak olarak düzenlenmesi, dahası sanitasyonun su ile birlikte değerlendirilmesi, özellikle 2000'li yıllardan sonra başladığı görülmektedir. Daha, 2000 yılında kabul edilen BM Milenyum Bildirgesi'nde "sanitasyona erişim" konusunda herhangi bir hedefin yer almaması, bu duruma açık bir örnektir. Sanitasyon konusunda herhangi bir hedefin konulmamasını bir 'göz ardı ediş' olarak tanımlayan Khalfan ve Kiefer, bu durumun, iki yıl sonra, 2002 Dünya Sürdürülebilir Kalkınma Zirvesi'nde düzeltildiğini ve BM Milenyum Kalkınma Hedeflerine sanitasyonun dahil edildiğini ve

devletlere bu yönde bir yükümlülüğün kabul ettirildiğini belirtmektedirler²⁴. Daha sonraki yıllarda, sanitasyon hizmetlerinin önem kazanmasıyla birlikte, her iki hizmetin temel bir hak olduğu ve birlikte değerlendirilmesi gerektiği kabul görmüştür. Bu doğrultuda, ilgili düzenlemeler ise yapılagelmektedir.

3. Emniyetli İçme Suyu ve Sanitasyon Hakkı'nın Hukuki Değeri

Her birey için vazgeçilmez bir öneme sahip olan emniyetli içme suyu ve sanitasyon hakkı, yaşam, sağlık, barış, gıda ve çevre hakları gibi sayılan tüm bu diğer hakların bütünleyici bir parçası olup, söz konusu haklarla özgül olarak bağlantılıdır. Su yokluğunun ya da kıtlığının olduğu herhangi bir durumda, adı geçen bu hakların gerçekleştirilmesini olanaksız hale getirebileceği gibi, ortaya çıkan hak ihlalleri de çoğunlukla emniyetli içme suyu ve sanitasyon hakkının gerçekleştirilmesini engelleyecektir. Örneğin, yaşam hakkının temelinde yer alan emniyetli içme suyu ve sanitasyon hakkı, yaşamın sürdürülebilmesi için bir gerekliliktir ve bireyin sağlığı ve refahı için vazgeçilmezdir. Yine, bugünkü ve gelecek kuşaklar için sağlıklı yaşamı olanaklı kılan ve sürdürülebilir ve ekolojik olarak dengeli bir çevrede yaşama hakkını içeren çevre hakkının, söz konusu hak ile doğrudan ilişkisi bulunmaktadır. Bu nedenle, emniyetli içme suyu ve sanitasyon hakkının diğer haklarla arasında güçlü bir bağın olduğunu söylemek, güç olmayacaktır.

Öte yandan, bir insan hakkı olarak emniyetli içme suyu ve sanitasyon, söz konusu diğer haklarla ilişkisi yönünden, farklı bir boyuta da sahiptir. Bilindiği üzere, insan hakları söyleminin tarihsel gelişimine paralel olarak ortaya çıkan temel insan hakları, üç kuşakta ele alınmaktadır. Düşünce ve inanç özgürlüğü, yasal eşitlik, bireyin güvenliği, bireysel özgürlük, siyasal ve mülkiyet hakları gibi haklardan oluşan "birinci kuşak (medeni ve siyasal) insan hakları", bireyin kendisinin dilediği gibi karar verebilmesine, düşünce ve davranışlarını serbestçe seçebilmesine olanaklı kılan haklardır.

Burada bireyler için özgürlüklerinin gerçekleştirilmesinde ne devletin, ne de üçüncü kişilerin karışamayacağı özel bir alan yaratan bu haklar, yönetim ve diğer kişiler karşısında bireyin güvenliğini ve özerkliğini sağlamakta ve ayrıca, bireylerin gelecekteki şartlarını seçerek, kendilerini geliştirmelerine yardımcı olmaktadır²⁵. Diğer taraftan, sendika, çalışma, adil ücret, sosyal güvenlik, grev, sağlık ve eğitim hakkı gibi haklardan oluşan “ikinci kuşak (ekonomik, sosyal ve siyasal) insan hakları”, birinci kuşak insan haklarının aksine, devletten insan haklarını isteme yetkisini veren haklardır. Bu haklar sınıflandırmasında, devletin sunacağı tüm hizmetler, birer hak olarak düzenlenmektedir. Son olarak, “üçüncü kuşak insan hakları” ise, gelişme hakkı, barış hakkı, sağlıklı ve dengeli bir çevrede yaşama hakkı (ya da çevre hakkı) ve insanlığın ortak mirasından yararlanma haklarından oluşmaktadır. Bu kuşak insan haklarının gerçekleştirilmesinde ise, birinci ve ikinci kuşak haklarının aksine, toplumun tüm aktörlerinin, yani bireyin, kamu ve özel kuruluşlarının ve gelecek kuşakların roller üstlenmesi ve herkese ortak sorumlulukların yüklenmesi nedeniyle, sıralanan bu haklar dayanışma hakları olarak ifade edilmektedir. Bu katılımcı özelliği, bu kuşak insan haklarının gerçekleştirilebilme yöntemi olmakla birlikte, adı geçen hakların gerçekleştirilebilmesi ise, bireylerin, grupların ve devletin dayanışma içinde bulunmasına bağlıdır²⁶.

Literatürde emniyetli içme suyu ve sanitasyon hakkının “üçüncü kuşak (dayanışma) hakları” içerisinde “çevre hakkı” kapsamında yer aldığı varsayılmaktadır. Ancak sahip olduğu özelliklerinden dolayı emniyetli içme suyu ve sanitasyon hakkının, sadece üçüncü kuşak değil, birinci ve ikinci kuşak haklar kapsamında da ele alınması gerektiği düşünülmektedir. Emniyetli içme suyu ve sanitasyon hakkı, hem bireyin ve ekosistemin emniyetini ve güvenliğini öne çıkardığından birinci kuşak, hem devletten içme suyu ve sanitasyon hizmetlerini isteme yetkisi verdiği için ikinci kuşak, ve hem de bu hakkın gerçekleştirilmesinin bi-

reyle birlikte, diğer tüm hak sahiplerine bağlı olduğundan üçüncü kuşak insan hakları kapsamına girmektedir. Bu nedenle, emniyetli içme suyu ve sanitasyon hakkı, belirli bir hak kuşağı sınıflandırması içinde değil, diğer hak kuşağı sınıflandırmalarını kapsayacak biçimde, yani daha geniş bir yelpazede ele alınması ve kabul edilmesi gerektiği düşünülmektedir.

4. Emniyetli İçme Suyu ve Sanitasyon Hakkı'nın Yasal Dayanakları

Emniyetli içme suyu ve sanitasyon hakkına yönelik ulusal ve uluslararası düzeydeki düzenlemeler, söz konusu hakkın uygulanabilirliği ve güven altına alınabilirliği yönünden önemlidir. Özellikle su ve sanitasyon haklarına ilişkin ülkelerin anayasal maddelerinin, mevzuatın gelişimi, mahkemelerin uygulaması ve siyasal bir kaynak olabilmesi bakımından büyük yararlar sağladığı açıktır. Bu duruma, Afrika'nın her yerinde kullanılan ve hızla yayılan ön ödemeli su sayaçlarının kullanımının anayasal eşitliğe aykırı olduğu ve bireylerin su hakkının ihlaline yol açtığı yönünde Güney Afrika Yüksek Mahkemesi'nde 2008 yılının Nisan ayında alınan karar,²⁷ örnek olarak gösterilebilir. İsrail Yüksek Mahkemesi'nin aldığı 5 Haziran 2011 tarihli kararı, yine bu yönüyle dikkat çekicidir. İsrail'in güneyinde bir çöl alanı olan Negev'deki tanınmamış topluluklarda yaşayan altı bedevinin Mekorot su şirketinin ana su borusuna bağlanma talebine karşı su işleri mahkemesinin 2006 yılında verdiği ret kararının iptali istemiyle açılan bu davada, suya erişimin anayasal düzlemde korunmayı hak eden temel bir hak olduğu açıkça kabul edilmiştir²⁸. Ancak bu gibi mahkeme kararları ve diğer ilgili düzenlemeler, Ek'teki Tablo'da da görülebileceği üzere, su ve sanitasyon hakkını ayrı birer hak olarak ele almaktadır. Emniyetli içme suyu ve sanitasyon hakkının, sadece yakın dönemde uluslararası ölçekli belgelere konu olduğu görülmektedir. Öte yandan, Kasım 2011'de ABD'de Maine Yüksek Mahkemesi'nin, kiracıların su ve sanitasyon hakkına sahip olduğunu ve şebeke suyu olmayan bir konutun ise yerleşime uygun olmadığı

yönünde aldığı karar, bu düşünceyi doğrulamaktadır. Adi geçen Mahkeme, bu kararıyla, her insanın sağlığı ve emniyeti için emniyetli içme suyu ve sanitasyonun önemini bir kez daha onayladığı belirtilmektedir²⁹.

Bu belgelerden ilki olan, New York'ta imzalanan 13 Aralık 2006 tarihli BM Engelli Hakları Sözleşmesi (*Convention on the Rights of Persons with Disabilities*)³⁰, söz konusu hakka ilk kez yer vermenin yanı sıra, bağlayıcı nitelikli tek bir sözleşme olma özelliğini taşımaktadır. Buna göre Sözleşme'nin 28. maddesi, "temiz su hizmetlerine" engellilerin adil erişiminin güven altına alınması için Devletleri yükümlü kılan, sosyal koruma dahil, yeterli yaşam standardı için engellilerin hakkını tanımlamaktadır. Bu Sözleşme'yi, 157 devlet imzalamış olup, bugün aralarında Bulgaristan, İsrail, Lübnan, Rusya Federasyonu, ABD ve Özbekistan'ın bulunduğu 57 devletin henüz onaylamadığı görülmektedir. 30 Mart 2007'de imzalayan Türkiye ise, 28 Eylül 2009'da bu Sözleşme'yi onaylamıştır.

BM İnsan Hakları Konseyi'nin 27 Kasım 2006 tarihli "İnsan Hakları ve Suya Erişim" başlıklı İlke Kararı 2/104³¹ çerçevesinde, Konsey'in İnsan Hakları Yüksek Komiseri Ofisi'ne verdiği görev çerçevesinde, 2007 yılında uluslararası insan hakları araçları altında emniyetli içme suyuna ve sanitasyona adil erişimle ilgili bağıntılı insan hakları yükümlülüklerinin kapsamı ve içeriği konusunda BM İnsan Hakları Yüksek Komiserliği'nin Raporu (*Report of the United Nations High Commissioner for Human Rights on the scope and content of the relevant human rights obligations related to equitable access to safe drinking water and sanitation under international human rights instruments*)³² yayınlanmıştır. Bu Rapor'da, İnsan Hakları Yüksek Komiserliği, "...kişisel ve evsel kullanımlar için emniyetli içme suyu ve sanitasyonun yeterli miktarına adil ve ayırım gözetmeksizin erişme hakkı olarak tanımlanan, bir insan hakkı olarak emniyetli içme suyu ve sanitasyona erişimi düşünmenin bugün için tam zamanı" olduğunu belirtmektedir.

28 Mart 2008'de, İnsan Hakları Konseyi, İnsan Hakları ve Emniyetli İçme Suyu ve Sanitasyona Erişim İlke Kararı'nı (*Human Rights Council Resolution on Human Rights and access to safe drinking water and sanitation*)³³ oy birliğiyle kabul etmiştir. İlke Kararı'nda, insan haklarıyla ilgili birçok antlaşmada belirtilen emniyetli içme suyu ve sanitasyona erişimle ilgili yükümlülükler göndermede bulunmakta ve bu nedenle, hükümetlerin herkese söz konusu hakkın sağlanması konusunda yükümlülüklerinin var olduğu açıkça belirtilmektedir. Ayrıca bu İlke Kararı doğrultusunda, 2008 yılının Eylül ayında Konsey, emniyetli içme suyu ve sanitasyonla ilgili insan hakları yükümlülükleri konusunda bağımsız bir uzman olarak Catarina de Albuquerque'yi atamıştır. De Albuquerque'nin ilk Raporu'nda (*Report of the Independent Expert on the Issue of Human Rights Obligations Related to Access to Safe Drinking Water and Sanitation*),³⁴ daha çok sanitasyonla ilgili insan hakları yükümlülüklerine odaklanmaktadır. De Albuquerque, bu Rapor'da, yeterli yaşam standardı hakkı, yeterli barınma hakkı, sağlık hakkı, eğitim hakkı, su hakkı, çalışma hakkı, yaşam hakkı, insanlık dışı ya da onur kırıcı muamelenin ve tüm ayrımcılık biçimlerinin yasaklanması haklarını kapsayacak biçimde, temel insan hakları ile sanitasyon arasındaki kaçınılmaz bağa dikkat çekmektedir. Bu hakkın gerisinde, inanılır bir temeli olan mevcut temel insan haklarının bünyesinde var olduğunun kabulü bulunmaktadır. Ona göre sanitasyon hakkı, sadece bahsedilen haklar çerçevesinde tanımlanmamalı, aynı zamanda tüm boyutlarıyla ele alınabilen başlı başına belirgin bir hak olarak da tanımlanmalıdır. Ayrıca, Rapor'da, herkesin su ve sanitasyon hakkının güvence altına alınması amacıyla "insan haklarının satın alınabilir olduğunu" destekleyen ve kamu sağlığı, toplumun gelişimi ve küresel ekosistemin korunması bakımından daha fazla değer yaratan "yeni bir yaklaşım"ın gerekliliğine işaret edilmiştir³⁵.

BM Genel Kurulu, 28 Temmuz 2010'da Bolivya'nın girişimiyle, Su ve Sanitasyon

Hakkı İlke Kararı 64/292'yi (*United Nations General Assembly Resolution on the right to water and sanitation*) kabul etmiş ve resmen bir insan hakkı olarak temiz içme suyuna ve sanıtasyona erişimi tanımıştır. BM Genel Kurulu bu İlke Kararı'nda, bu hak tanımlarken, bir taraftan özellikle gelişmiş ülkelerin söz konusu hakkın tanımlanmasındaki isteksizliklerinin altı çizilirken, diğer taraftan yapılan bu tanımın küresel bir sorumluluğa dönüştürüldüğü³⁶ görülmektedir. İlke Kararı'nda de Albuquerque'nin hazırladığı Rapor'a atıfta bulunularak, hazırladığı çalışma kabul edilmiştir. Ayrıca, devletlerin ve uluslararası örgütlerin söz konusu hakkın gerçekleşmesinde yetersiz seviyede olan diğer devletlere kapasite oluşturma ve teknoloji transferi konusunda finansal kaynakların sağlanması yönünde çağrıda bulunulmuştur. Ancak, aralarında Türkiye, ABD, İngiltere ve Kanada'nın da bulunduğu 42 devletin çekimsiz oy kullanıldığı bu karar, 124 oyla kabul edilmiştir.³⁷

2010 yılının Eylül ayında BM İnsan Hakları Konseyi tarafından oy birliğiyle kabul edilen İnsan Hakları ve Emniyetli İçme Suyuna ve Sanıtasyona Erişim İlke Kararı (*United Nations Human Rights Council Resolution on Human rights and access to safe drinking water and sanitation*)³⁸ ise, su ve sanıtasyon hakkının mevcut uluslararası hukukun parçası olduğunu kabul etmekte ve bu nedenle, söz konusu hakların devletler üzerinde yasal olarak bağlayıcılık yarattığını ileri sürmektedir. Bu, aynı zamanda, BM Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Uluslararası Sözleşmesi'ne taraf devletlerin artık herkese emniyetli su ve sanıtasyonun sağlanması sorumluluğunu inkar edemeyecekleri konusundaki atıkları ilk adımdır. Başka bir ifadeyle, BM İnsan Hakları Konseyi, ilk kez su ve sanıtasyonu yasal olarak bağlayıcı bir hak olarak kabul ederek, su ve sanıtasyonun insan haklarının temel bir parçası olduğuna karar vermiştir. Ayrıca, bu İlke Kararı, su ve sanıtasyon hakkının Uluslararası Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Sözleşmesi, BM Çocuk Hakları Sözleşmesi gibi uluslararası antlaşmalarda tanımlanan bir

haktan, "yeterli yaşam standardı hakkı"ndan, türediğini kabul etmektedir. Burada, Kanada³⁹, İsrail ve Tonga hariç, tüm devletler, su hakkını tanımakla birlikte; Arnavutluk, Avusturya, Belize, Çek Cumhuriyeti, Malta, İsveç, Trinidad ve Tobago, Türkiye, Türkmenistan ve İngiltere olmak üzere on devletin ise henüz sanıtasyon hakkını tanımamakla birlikte, su hakkını tanıdıklarını beyan etmişlerdir⁴⁰.

Bir sonraki somut adım ise, son olarak, bu yılın Mart ayında BM İnsan Hakları Konseyi'nin en son oturumunda kabul edilen, BM İnsan Hakları Konseyi'nin Emniyetli İçme Suyu ve Sanıtasyon Hakkı İlke Kararı'dır. 24 Mart'ta oya sunulmaksızın, 61 ülkenin desteğiyle kabul edilen bu İlke Kararı, emniyetli içme suyu ve sanıtasyonla ilgili olarak insan hakları yükümlülükleri konusunda önceki uzlaşılan ortak dili değiştirdiği, yani özel usul emrinin ve ilke kararının başlığında yer alan, "emniyetli içme suyu ve sanıtasyon hakkı"na sürekli olarak atıfta bulunduğu görülmektedir. Bu hakkın, yeterli yaşam standardı hakkından türediğini yinelemekle birlikte, hem emniyetli içme suyu ve sanıtasyon hakkı konulu özel bir raportör olarak bağımsız bir uzmanın emrine, hem Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Komitesi'nin su hakkıyla ilgili 15 Numaralı Genel Yorumu'na faydalı bir ek olarak kabul edilen, Komite'nin sanıtasyon hakkını ele alan Kasım 2010'un beyannameğine ilk kez işaret etmektedir. Öte yandan, Arnavutluk, Avusturya, İrlanda, İsrail ve İsveç, bu İlke Kararı'na imza koyarak, su hakkını ilk kez tanımakla birlikte, aralarında Türkiye'nin de bulunduğu BM'ye üye bazı devletler (Belize, Çek Cumhuriyeti, Malta, Trinidad ve Tobago, Türkmenistan ve İngiltere) söz konusu İlke Kararı'nı kabul etmemişlerdir.

Genel olarak değerlendirildiğinde, gerek ayrı başlıklar olarak, gerekse tek bir başlık altında emniyetli içme suyu ve sanıtasyon hakkına yönelik, Ek'te verilen Tablo'da görülebileceği üzere, uluslararası düzeyde bağlayıcı nitelik taşıyan bir çalışmanın henüz tamamlanmadığı, bu hakkın kabulüne yönelik çabaların

ise sürdüğü görülmektedir. Ancak söz konusu hakkın tanınmasına bazı devletlerin karşı çıkması, özellikle BM'nin bu konuda yöndeki gayretlerini engelleyebilir.

5. 1982 Anayasası'nın Değiştirilen ve Tartışılan 90. Maddesi...

1982 tarihli Anayasanın 90. maddesinin son fıkrasında 5170 sayılı Kanun'la 2004 yılında yapılan bir değişiklikle, "usulüne göre yürürlüğe konulmuş temel hak ve özgürlüklere ilişkin milletlerarası andlaşmalarla kanunların aynı konuda farklı hükümler içermesi nedeniyle çıkabilecek uyuşmazlıklarda milletlerarası andlaşma hükümleri esas alınır." cümlesi eklenmiştir. Buna göre, eğer ülkede ulusal anayasaların koyduğu kurallar ile uluslararası antlaşmaların onaylanmış kuralları arasında bir uyumsuzluk yaşanır, "temel hak ve özgürlüklerle ilgili olmak koşuluyla" uluslararası antlaşma kuralları öncelik alacaktır. Bilindiği gibi, bu maddeye göre, uluslararası antlaşmaların yürürlüğe girebilmesi için Türkiye Büyük Millet Meclisi (TBMM) tarafından bir yasa ile uygun bulunması gerekir. Anayasa'nın öngördüğü temel kural bu olmakla birlikte, aynı fıkraya göre, bu antlaşmalarla uygulama antlaşmalarının, bir yasayla uygun bulunmalarına gerek olmadan, yani TBMM'nin onayından geçmeden yürürlüğe girmeleri mümkündür. Bu kurala dayanarak, ister "su hakkı", ister "sanitasyon hakkı", isterse "emniyetli içme suyu ve sanitasyon hakkı" olarak ifade edilsin, söz konusu hakkın, eğer herhangi bir çekince konulmamışsa, Uluslararası Medeni ve Siyasi Haklar Sözleşmesi (1966/2003), Uluslararası Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Sözleşmesi (1966/2003), Kadınlara Karşı Her Türü Ayrımcılığın Önlenmesi Uluslararası Sözleşmesi (1979/1985) ve Çocuk Hakları Sözleşmesi (1989/1994) gibi sözleşmelerle artık doğrudan doğruya iç hukukta uygulanabileceğini söyleyebilmek mümkündür. Ancak, bu koyulan çekince, bazen uluslararası düzeyde itirazlara konu olup, reddedilebilmekte ve hatta, yargı denetim organlarına giderse, bu sözleşmelerin orada reddedilmesi söz konu-

su olabilmektedir⁴¹. Dolayısıyla, bu durumda, söz konusu sözleşmelerin çekincesiz haliyle dikkate alınması gerekmektedir. Öte yandan, onaylanarak hukuksal yükümlülük doğurması söz konusu olmayan bildirme ya da tavsiye kararı gibi esnek hukuk belgelerini (*alt kuralları*) kapsamamaktadır. Ancak, anayasal bir yükümlülük olmamakla birlikte, bu gibi belgelerin örneğın İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi'nin de çatışma sorununun çözülmesinde dikkate alınmasına bir engel olmadığı ileri sürülmektedir⁴².

Değiştirilen 90. maddeyle birlikte, kural olarak, usulüne uygun olarak yürürlüğe konulmuş olan uluslararası antlaşmaların hükümleri, ulusal yasama, yürütme, yargı organları ve idare makamlarınca doğrudan uygulanabilmelerinin yanı sıra, bireyler, aynı zamanda bu antlaşma hükümlerinden doğan haklarını ulusal yargı önünde arayabileceklerdir⁴³. Bunun anlamı, emniyetli içme suyu ve sanitasyon hakkının kabulü durumunda, toplumun savunmasız ve güçsüz kesimlerine emniyetli, kullanılabilir, erişilebilir ve satın alınabilir su ve sanitasyon hizmetlerinin sağlanabilecek ve ayrıca, özellikle bu hizmetlerden yeterli ölçüde yararlanamayan mağdurların haklarının yargı önünde korunacağını garanti altına alınabilecektir. Böylelikle, söz konusu hakla, bugün içme suyu ve sanitasyon güvensizliği içinde yaşamak durumunda kalan milyonlarca insan için bir güven ortamı yaratılabilmesi yönünde daha somut adımlar atılmasını sağlayacak önemli hukuki esaslar sunulabilecektir. Özellikle ulusal mahkemelerin, ister özel, ister kamusal olarak sağlansın, hükümetlerin ya da konuya ilişkin yönetimlerin emniyetli içme suyu ve sanitasyon hakkına saygı gösterilmesini, korunmasını, desteklenmesini ve gerçekleştirilmesini güven altına alıcı eylemler yapmalarını sağlayacak kararların alınmasını, uygun yasaların çıkarılmasını ve uygulanmalarını sağlamasını güven altına alacaktır.

Bu değişikliğe gidilmesinin temel gerekçesi olarak, "uluslararası bir sözleşmeyle yüklenilen sorumlulukların yerine getirilebilme olasılığı-

nı daha da güçlendirme”, başka bir ifadeyle söz konusu hakkın sadece kağıt üzerinde kalan bir hak olma niteliğini taşıyamaması için var olduğu, gösterilmektedir. Bu çerçevede, böylelikle, söz konusu düzenlemeyle, devletlerin su ve sanitasyon hakkını sadece uluslararası bir ya da birkaç sözleşmeyle tanımakla kalmamaları ve söz konusu hakkı yürürlüğe koyacak doğru ve uygun mekanizmaları da ortaya koymaları gerektiği güven altına alınacaktır. Kuskusuz, bir devlette insan haklarını koruma önceliği, ulusal organlara aittir; uluslararası sözleşmeler ise, burada sadece temel hak ve özgürlüklerin ulusal organlarca korunup geliştirileceği varsayımı doğrultusunda yapılmıştır.⁴⁴

Sonuç

Su ve sanitasyondan kaynaklanan sorunların büyüklüğü ve karmaşıklığı karşısında, bugün, devletler, bir araya gelerek birtakım ortak kurallar ve standartlar oluşturmak amacıyla, su ve sanitasyonla ilgili hem ulusal, hem uluslararası ölçekte düzenlemeler yapmaktadırlar. Bu yönde bir adım olarak, emniyetli içme suyu ve sanitasyon hakkı, günümüz insan haklarının dinamik ve ilerlemeci özelliğinin bir uzantısı olarak, özellikle bu yüzyıl ortalarından itibaren gündeme getirilmeye başlanmıştır.

Her iki hizmetin şimdiye dek ayrı ayrı düzenlemelere konu olduğu görülmektedir. Ancak su hakkının sanitasyonla birlikte ele alınması, yani su hakkının kabulünün en önemli gerekçelerinden biri olarak sanitasyonla birlikte ele alınması, söz konusu hakkın devletler tarafından kabulünü kolaylaştırabilecektir. Çünkü, su ve sanitasyon hizmetlerinin yeterli miktarda ve emniyetli bir şekilde sağlanmasının ve bu hizmetlerin bir hak olarak güvence altına alınmasının bugün için gerekliliği, açıktır. Her bireye emniyetli içme suyu ve sanitasyon hakkının ulusal ve uluslararası düzeyde tanınmasıyla, hem tüm bireylere biyolojik, doğal, sosyal ve insani gereksinmelerini asgari düzeyde karşılayabilecekleri kalitede ve miktarda su sağlanabilecek, hem suyla bulaşan kolera, sıt-

ma ve dizanteri gibi bazı salgın hastalıkların önüne geçilebilecektir.

Ancak bu hakkın içinin iyice doldurulması ve devletlerin egemenliklerini zayıflatmaması ve gözenekli hale getirmemesi gerekmektedir. Aksi halde, önümüzdeki yıllarda su kaynaklarının kıt olduğu bölgelerde gerek insan hakları, gerek uluslararası ilişkiler yönünden bir kaos ortamı yaşanabilir. Çünkü özellikle suyun bir insan hakkı olarak benimsenmesi, uzun sürede devletlerin vatandaşlarına bu hakkı sağlayabilmeleri için su kaynakları yönünden göreceli iyi durumda olan diğer devletlerden su talep etmelerine yol açabilme olasılığına sahiptirler. Bu durum, gelecekte su kaynakları yönünden kıt olan ülkeler ve bölgeler açısından (Türkiye'nin de yer aldığı Ortadoğu gibi) büyük riskler taşıyabilme ve giderek karşılanamayacak bazı istemlerin önünü açması bakımından karmaşa yaratabilme potansiyeline sahiptir. Öte yandan devletlerin egemenliğini ya da denetimleri altındaki coğrafi alanlarda bulunan su kaynakları üzerinde sahip oldukları egemenlik haklarını sınırlandırabilecek ya da ortadan kaldıracabilecek biçimde su hakkına destek vermeyecekleri de açıktır.⁴⁵ Bu durum emniyetli içme suyu hakkı kavramının devletlerin tümü tarafından benimsenmesi olasılığını da güçleştirmektedir. Dolayısıyla, söz konusu hizmetlerin yerine getirilmesi, temel olarak hükümetlerin görevidir ve ulusal ve yerel düzeyde bu hakkı mümkün olduğunca doğru ve çabuk bir şekilde uygulamalıdır. Emniyetli içme suyu ve sanitasyon hakkını tanımlarken ve şekillendirirken, buna dikkat edilmesi gerekmektedir. Kamu yararı gerektiren ortak değer ve aynı zamanda kamu malı olan içme suyu ve sanitasyonun, devletin etkin koruyuculuğunun olmadan gerçekleştirilmelerinin olanaksızlığı ortadadır. Her insan için vazgeçilmez bir hak olan emniyetli içme suyu ve sanitasyon hakkı, yaşam, gıda, sağlık, eğitim, barış, çevre ve gelişme hakkı gibi diğer hakların bütünüleyici bir parçası olup, bu hakların gerçekleşmesinde bir ön koşuldur.

EK: Su ve Sanitasyon Hakkı ile İlgili Yasal Düzenlemeler

Su hakkı	Uluslararası Sözleşmeler ya da Antlaşmalar	Belge Adı	Belge Yılı	Madde Numarası
		Birleşmiş Milletler Antlaşması	1945	55. maddesi
		Cenevre Sözleşmeleri ve Protokolleri: Savaş Tutsaklarına Muamele ile ilgili Cenevre Sözleşmesi III ve Savaş Zamanında Sivillerin Korunması ile ilgili Sözleşme Cenevre Sözleşmesi IV	1949	20., 26., 29. ve 46. maddeleri 85., 89. ve 127. maddeleri
		Uluslararası Medeni ve Siyasi Haklar Sözleşmesi ve Uluslararası Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Sözleşmesi	1966	6. maddesi 11. ve 12. maddeleri
		Birleşmiş Milletler Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Komitesi'nin 15 Numaralı Genel Yorumu	2002	tüm maddeleri
		Kadınlara Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Önlenmesi Uluslararası Sözleşmesi	1979	14. maddesi
		Çocuk Hakları Sözleşmesi	1989	24. maddesi
		Afrika İnsan ve Halk Hakları Şartı	1981	24. maddesi
		Çocukların Refahı ve Haklarına Dair Afrika Şartı	1990	14. maddesi
		1992 tarihli Birleşmiş Milletler Avrupa Ekonomik Komisyonu Sınır aşan Sular ve Uluslararası Göllerin Korunması ve Kullanılması Hakkında Helsinki Sözleşmesi'nin eki Avrupa Bölgesi İçin Su ve Sağlık Protokolü	1999	4. ve 5. maddeleri
		Amerikan Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Alanlarında İnsan Hakları Sözleşmesi'ne ek olarak yapılan San Salvador Protokolü	1988	11. maddesi
	Esnek Hukuk Belgeleri	İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi	1948	25. maddesi
		Stockholm Bildirgesi	1972	1. ve 2. ilkeleri
		Mar del Plata Eylem Planı	1977	tüm maddeleri
		Kalkınma Hakkı Bildirgesi	1986	8. ilkesi
		Dublin Bildirgesi	1992	1., 2., 3. ve 4. İlkeleri
		Gündem 21	1992	18. Bölümde yer alan ilkeler
		Milenyum Bildirgesi	2000	19. ve 23. İlkeleri
		Johannesburg Sürdürülebilir Kalkınma Siyasal Bildirgesi ve Uygulama Planı	2002	13. ve 18. ilkeler 7., 8., 24., 25., ... maddeleri
		Avrupa Çevresel Hukuk Konseyi İlke Kararı	2000	tüm maddeleri
		Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Konseyi'nin "Uluslararası İnsan Hakları ve Suya Erişim" Başlıklı Karar Tasarısı	2006	tüm maddeleri
		Uluslararası Yeşil Haç Örgütü'nün Bir Su Hakkı Çerçeve Sözleşmesi Önerisi	-	tüm maddeleri
	Ülkelerin Anayasal Düzenlemeleri	1996 tarihli Güney Afrika (27. mad.), 1991 tarihli Kolombiya (334. mad.), 2005 tarihli Demokratik Kongo Cumhuriyeti (48. mad.), 1998 tarihli Ekvator (23. mad.), 1998 tarihli Etiyopya (90. mad.), 1996 tarihli Gambiya (216. mad.), 2005 tarihli Kenya (65. mad.), 1995 tarihli Uganda (14. mad.), 1987 tarihli Filipinler (11. Bölüm), 2004 tarihli Uruguay (47. mad.) ve 1996 tarihli Zambia (112. mad.) anayasalarında		
	Özel Yasalar	ABD'nin 1974 tarihli Güvenli İçme Suyu Akti , 1997 tarihli Zimbabve'nin Su Yasası		

		Belge Adı	Belge Yılı	Madde Numarası
Sanitasyon Hakkı	Uluslararası Sözleşmeler ya da Antlaşmalar	Uluslararası Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Sözleşmesi	1966	11. maddesi
		Kadınlara Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Önlenmesi Uluslararası Sözleşmesi	1979	14. maddesi
		Çocuk Hakları Sözleşmesi	1989	24. ve 27. maddeleri
		Cenevre Sözleşmeleri ve Protokolleri: Savaş Tutsaklarına Muamele ile ilgili Cenevre Sözleşmesi III ve Savaş Zamanında Sivillerin Korunması ile ilgili Sözleşme Cenevre Sözleşmesi IV	1949	29. maddesi 85. maddesi
		Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Konseyi İnsan Hakları ve Emniyetli İçme Suyu ve Sanitasyona Erişim İlke Kararı	2008	tüm maddeleri
	Esnek Hukuk Belgeleri	Uluslararası Nüfus ve Kalkınma Konferansı Eylem Programı	1994	2. ilkesi
		Habitat Gündemi	1996	10. ilke
	Ülkelerin Anayasal Düzenlemeleri	1967 tarihli Uruguay (47. madde), 1996 tarihli Güney Afrika (27.1 Bölüm), 2005 tarihli taslak Honduras, 1967 tarihli Bolivya (107. madde), 1972 tarihli Bangladeş (15. madde), 2005 tarihli taslak Kenya (65. ve 66. madde), 1996 tarihli Gambiya (216. madde), 1991 tarihli Moritanya (57. madde), 1994 tarihli Etiyopya (90. madde), 1996 tarihli Zambiya (112. madde), 1995 tarihli (Önsöz-XIV. madde), 2006 tarihli Demokratik Kongo Cumhuriyeti (48. madde), 1997 tarihli Eritrea (8. Madde) anayasaları		
	Özel Yasalar	Madagaskar (37. madde), 1974 tarihli Tanzanya (10. madde), 2005 tarihli Cezayir, 1995 tarihli Fas (86. madde), Endonezya (5. madde), 1997 tarihli Güney Afrika (3. Kısım), 2005 tarihli Moritanya (2. ve 37. maddeler), 2002 tarihli Angola, Mozambik (26. madde), 2002 tarihli Kenya, 1998 ve 1999 tarihli Bangladeş, 2001 ve 2007 tarihli Sri Lanka, 2003 tarihli Kazakistan (9. ve 90. maddeler), 2007 tarihli Paraguay, 2009 tarihli Peru, 1993 tarihli Şili (64. madde), 2007 tarihli Brezilya (43. madde) Belçika, Hollanda, İngiltere ve Fransa yasaları.		
		Belge Adı	Belge Yılı	Madde Numarası
Emniyetli İçme Suyu ve Sanitasyon Hakkı	Uluslararası Sözleşmeler ya da Antlaşmalar	Engelli Hakları Sözleşmesi	2006	28. madde
	Esnek Hukuk Belgeleri	Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Konseyi'nin Emniyetli İçme Suyu ve Sanitasyon Hakkı İlke Kararı	2011	tüm maddeler
		Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Konseyi İnsan Hakları ve Emniyetli İçme Suyuna ve Sanitasyona Erişim İlke Kararı	2010	tüm maddeler
		Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Konseyi'nin Emniyetli İçme Suyuna ve Sanitasyona Erişim Hakkı İlke Kararı	2010	tüm maddeler
		Birleşmiş Milletler Genel Kurulu Su ve Sanitasyon Hakkı İlke Kararı	2010	tüm maddeler
		Emniyetli İçme Suyuna ve Sanitasyona Erişimle İlgili İnsan Hakları Yükümlülükleri Konusunda Bağımsız Uzman Raporu	2009	tüm maddeler
		İnsan Hakları Konseyi İnsan Hakları ve Emniyetli İçme Suyu ve Sanitasyona Erişim İlke Kararı	2008	tüm maddeler
		Uluslararası insan hakları araçları altında emniyetli içme suyuna ve sanitasyona adil erişimle ilgili bağıntılı insan hakları yükümlülüklerinin kapsamı ve içeriği konusunda Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Yüksek Komiserliği'nin Raporu	2007	tüm maddeler
		Birinci Asya-Pasifik Su Zirvesi'nde kabul edilen "Beppu'dan Mesaj"	2007	tüm maddeler

DİPNOTLAR

- 1 WaterAid, "Sanitation in Crisis", http://www.wateraid.org/australia/about_us/newsroom/6857.asp, (Erişim Tarihi: 21.04.2011) Bahsedilen rakamın yaklaşık 1.8 milyarı (% 70), Asya'da yaşarken, yaklaşık 1.5 milyardan fazlası ise (% 22'si) Aşağı Sahra Afrikası'nda yaşamaktadır; UNICEF & World Health Organization (2008), *Progress on Drinking Water and Sanitation: Special Focus on Sanitation*, Geneva: WHO/UNICEF Joint Monitoring Programme for Water Supply and Sanitation, s. 12.
- 2 World Health Organization & UNICEF (2010), *Progress on Drinking Water and Sanitation: 2010 Update*, Geneva: WHO/UNICEF Joint Monitoring Programme for Water Supply and Sanitation, s. 6-7, 9, 22, 31.
- 3 United Nations (2010), *The Millennium Development Goals Report 2010*, New York, p. 61.
- 4 Hussein Hannif, "Statement by the Special Rapporteur on the Right to Access to Safe Drinking Water and Sanitation at (New York, 24 October 2011)", http://www.wiserearth.org/article/88d29d92bb73abd1998c7_d0eaaad50e6a, (Erişim Tarihi: 16.12.2011).
- 5 RSCJINTERNATIONAL, "World Water Day-Water for Cities: Water and Cities Facts and Figures", <http://www.rscjinternational.org/en/our-presence-at-the-un/actions-for-justice/3089-world-day-of-social-justice-2011.html>, (Erişim Tarihi: 10.04.2011).
- 6 United Nations Children's Fund (2009), *Soap, Toilets and Taps: A Foundation for Healthy Children, How UNICEF Supports Water, Sanitation and Hygiene*, New York, s. 7.
- 7 The United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization (2009), *The United Nations World Water Development Report 3: Water in a Changing World*, s. 3.
- 8 World Health Organization, "Facts and Figures: Water, Sanitation and Hygiene Links to Health", http://www.who.int/water_sanitation_health/publications/factsfigures04/en/, (Erişim Tarihi:10.04.2011); World Health Organization, "Diarrhoeal disease", <http://www.who.int/mediacentre/factsheets/fs330/en/index.html>, (Erişim Tarihi: 17.04.2011).
- 9 World Health Organization, "Facts and Figures: Water, Sanitation and Hygiene Links to Health", http://www.who.int/water_sanitation_health/en/factsfigures04.pdf, (Erişim Tarihi:10.04.2011).
- 10 World Health Organization & UNICEF (2005), *Water for Life: Making It Happen*, WHO/UNICEF Joint Monitoring Programme for Water Supply and Sanitation, s. 12, 14.
- 11 Gelişmekte olan ülkelerde kadınlar, her hafta ortalama 15 saatini su taşımak için harcamaktadırlar; Water Rhapsody, "Water: Facts and Figures", <http://www.eco-h2o.co.za/2010/11/13/water-facts-and-figures-2/>, (Erişim Tarihi: 10.04.2011).
- 12 Wilson Bezwada (17 Mart 2009), "Sanitasyon Hakkına İşlerlik Kazandırılması Oturumu'nda Wilson Bezwada'nın Konuşması", *The 5th World Water Forum: Bridging Divides for Water (16-22 March 2009)*, İstanbul.
- 13 WaterAid (Erişim Tarihi: 21.04.2011).
- 14 WaterAid (18 Mart 2009), "Sanitasyon İle İlgili Üst Düzey Uzman Paneli", *The 5th World Water Forum: Bridging Divides for Water (16-22 March 2009)*, İstanbul.
- 15 Centre on Housing Rights and Evictions (2007), *Manual on the Right to Water and Sanitation: A Tool to Assist Policy Makers and Practitioners Develop Strategies for Implementing the Human Right to Water and Sanitation*, Switzerland, s. XIX.
- 16 Elif Çolakoğlu (2008), *Suya Erişim Bağlamında Su Güvenliği (Yayınlanmamış Doktora Tezi)*, T.C. Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi (Kent ve Çevre) Anabilim Dalı, Ankara, s. 101-102.
- 17 UNICEF, "Water, Sanitation and Hygiene", <http://www.unicef.org/wash/>, (Erişim Tarihi: 25.04.2011).
- 18 UNICEF and the World Health Organization (2009), *Diarrhoea: Why Children Are Still Dying And What Can Be Done*, s. 1, 5-7.
- 19 United Nations Children's Fund (2009), s. 33.
- 20 World Health Organization (2010), *GLASS 2010 (UN-Water Global Annual Assessment of Sanitation and Drinking Water: Targeting Resources for Better Results)*, s. 10-11.
- 21 United Nations Children's Fund (2009), s. 5.
- 22 HRBA Portal, "Sanitation: A Human Rights Imperative", http://hrbaportal.org/wp-content/files/1237936103rwp_sanitation_eng_weba4_050808.pdf, (Erişim Tarihi: 25.04.2011).
- 23 Ashfaq Khalfan and Thorsten Kiefer (26 March 2008), *The Human Right to Water and Sanitation: Legal Basis, Practical Rationale and Definition*, s. 5.
- 24 Khalfan and Kiefer (26 March 2008), s. 5.
- 25 Ibrahim O. Kaboglu (2002), *Ozgurlukler Hukuku*, Imge Kitabevi Yayinlari, Ankara, s. 41.
- 26 Rusen Keles ve Birol Ertan (2002), *Çevre Hukukuna Giris*, Imge Kitabevi Yayinlari, Ankara, s. 76.

- 27 Bu karar için bkz. Elif Çolakoğlu (2009), “Güney Afrika Yüksek Mahkemesi’nin Su Hakkı Kararı”, *Çağdaş Yerel Yönetimler*, Sayı: 18, No: 3, s. 53-68. Herkesin yeterli miktarda suya erişim hakkına sahip olduğu, 1996 tarihli Güney Afrika Cumhuriyeti Anayasası’nın (*Statutes of The Republic of South Africa-Constitutional Law, 1996*) 27. maddesinin 1. fıkrasının b bendinde açıkça kabul edilmektedir.
- 28 Tomer Zarchin, “Court Rules Water A Basic Human Right”, <http://www.haaretz.com/print-edition/news/court-rules-water-a-basic-human-right-1.366194>, (Erişim Tarihi: 11.07.2011).
- 29 Unitarian Universalist Service Committee, “Maine Supreme Court Recognizes Right to Water and Sanitation”, http://uus.org/blog/entry/2968/maine_supreme_court_recognizes_right_to_water_and_sanitation, (Erişim Tarihi: 17.12.2011).
- 30 Adı geçen Sözleşme için bkz. United Nations Treaty Collection, “15 . Convention on the Rights of Persons with Disabilities”, http://treaties.un.org/Pages/ViewDetails.aspx?src=TREATY&mtdsg_no=IV-15&chapter=4&lang=en, (Erişim Tarihi: 27.05.2011).
- 31 Adı geçen İlke Kararı için bkz. Human Rights Council, “Human Rights and Access to Water (Decision 2/104)”, http://www2.ohchr.org/english/issues/water/docs/HRC_decision2-104.pdf, (Erişim Tarihi: 27.05.2011).
- 32 Adı geçen Rapor için bkz. UN General Assembly Human Right Council, “Annual Report Of The United Nations High Commissioner for Human Rights and Reports of The Office of The United Nations High Commissioner for Human Rights and the Secretary-General: Report of the United Nations High Commissioner for Human Rights on the scope and content of the relevant human rights obligations related to equitable access to safe drinking water and sanitation under international human rights instruments”, <http://daccess-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/G07/136/55/PDF/G0713655.pdf?OpenElement>, (Erişim Tarihi: 27.05.2011).
- 33 Adı geçen İlke Kararı için bkz. Human Rights Council, “Human rights and access to safe drinking water and sanitation (Resolution 7/22)”, http://ap.ohchr.org/documents/E/HRC/resolutions/A_HRC_RES_7_22.pdf, (Erişim Tarihi: 27.05.2011).
- 34 Adı geçen Rapor için bkz. UN General Assembly Human Right Council, “Promotion And Protection of All Human Rights, Civil, Political, Economic, Social and Cultural Rights, Including The Right to Development: Report of the independent expert on the issue of human rights obligations related to access to safe drinking water and sanitation, Catarina de Albuquerque”, [http://waterwiki.net/index.php/Report_of_the_Independent_Expert_on_the_issue_of_human_rights_obligations_related_to_access_to_safe_drinking_water_and_sanitation_\(2009\)](http://waterwiki.net/index.php/Report_of_the_Independent_Expert_on_the_issue_of_human_rights_obligations_related_to_access_to_safe_drinking_water_and_sanitation_(2009)), (Erişim Tarihi: 27.05.2011).
- 35 UN News Centre, “US Discriminates on Right to Safe Water and Sanitation, Says UN Expert”, <http://www.un.org/apps/news/story.asp?NewsID=37691&Cr=sanitation&Cr1>, (Erişim Tarihi: 10.04.2011) De Albuquerque’ye göre, sürekli gelişen bir hak olarak emniyetli içme suyu ve sanitasyon hakkı konusunda beş yaygın yanlış anlaşılma vardır: Öncelikli olarak, bu hakkın kabulüyle, su ve sanitasyon hizmetlerinin ücretsiz sağlanacağı düşünülmektedir. Oysa, söz konusu hakla, tüm bireylerin haklarının gerçekleştirilmesinde geçerli bir çevre yaratılması hedeflenmekte ve özellikle yoksulların su ve sanitasyon hizmetlerine erişimlerini güven altına alacak ayrıcalıklı önlemlerin alınmasını devletlere gerektirecektir. Ona göre, su ve sanitasyon hakkının gerçekleştirilmesinin özel sektörün katılımıyla çeliştiği düşüncesi, ikinci bir yanlış anlamadır. Çünkü, hizmet dağıtım yöntemine göre, yansızdır. Devletlerin, hizmetlerin ya kamu sektörü, ya özel sektör tarafından, ya da her ikisi tarafından sağlanması gibi, kendileri için uygun gördükleri yöntemle su ve sanitasyon hakkını gerçekleştirmekle sorumlu olduklarını vurgulamıştır. Devletlerin temel görevi, burada, su ve sanitasyon hakkının gerçekleştirilmesi için uygun koşulları yaratmaktır. Üçüncü yanlış anlama, su ve sanitasyon hakkının her evde özel musluk sistemlerini ve alafrağa tuvaletleri gerektirdiğidir. Oysa, su ve sanitasyon hakkı, suyun ve sanitasyona erişimin kabul edilebilir bir uzaklıkta, emniyetli ve kabul edilebilir olmasını, gerektirmektedir. De Albuquerque, çözümlerin durumlara göre değişmesi gerektiğini, ve su ve sanitasyon hakkının herkese uyan bir çözümü kastedmediğini vurgulamaktadır. Dördüncü yanlış anlama ise, ona göre, söz konusu hakkın gerçekleştirilmesi için yeterli suyun olmayacağı yönündedir. Ona göre, bu ifade, çok küçük bir su miktarının, yaklaşık % 3 ila 5’inin evsel ihtiyaçlar (içmek, yemek ve hijyen) için kullanıldığını tanımlamada başarısızdır. Son olarak, bu hak hemen herkesi yetkili kıldığını kastedmemektedir.; Water and Health: Where Science Meets Policy (Chapel Hill, NC/ 3-7 October, 2011), “Conference Archives – 2010”, http://whconference.unc.edu/docs/archives/de_albuquerque_summary.pdf, (Erişim Tarihi: 28.05.2011).
- 36 Marguerite de Chaisemartin, Charlotte Herman and Michael R. van der Valk (2011), “The Right to Water and Water Rights in a Changing World”, *The Right to Water and Water Rights in a Changing World* (Edit. Michael R. van der Valk and Penelope Keenan), Papers Presented at a Colloquium held on 22 September 2010 in Delft, the Netherlands, the Alliance for UPEACE, the Netherlands National Committee IHPHWRP (for the water programmes of UNESCO and WMO), the Netherlands National Commission for UNESCO and the UNESCO-IHE Institute for Water, p. 4.
- 37 Adı geçen İlke Kararı için bkz. UN General Assembly, “General Assembly Adopts Resolution Access to Clean Water, Sanitation”, <http://www.un.org/News/Press/docs/2010/ga10967.doc.htm>, (Erişim Tarihi: 27.05.2011).

- 38 Adı geen İlke Kararı için bkz. Human Rights Council, “Human rights and access to safe drinking water and sanitation (Resolution 7/22)”, http://ap.ohchr.org/documents/E/HRC/resolutions/A_HRC_RES_7_22.pdf, (Erişim Tarihi: 27.05.2011).
- 39 Ancak 2007 yılında Kanada'nın *Northwest Territories* Parlamentosu su hakkını tanımlayan bir önergeyi, kabul etmiştir; Northwest Territories, Legislative Assembly, *Hansard*, 15th Assembly, 5th Session, Day 34, 5 March 2007, p. 1177.
- 40 Ashfaq Khalfan, “UN Affirms the Right to Water and Sanitation as Legally Binding”, <http://livewire.amnesty.org/2010/10/12/a-historic-step-as-un-affirms-the-right-to-water-and-sanitation-as-legally-binding/>, (Erişim Tarihi: 10.04.2011).
- 41 Türkiye Barolar Birliği (5 Kasım 2004), “Hüseyin Pazarcı'nın Konuşması”, *İnsan Hakları Uluslararası Sözleşmelerinin İç Hukukta Doğrudan Uygulanması (Anayasa, md. 90/son)*, Ankara: TBB-IHAUM Yayını 5, s. 211.
- 42 Türkiye Barolar Birliği (5 Kasım 2004), “Mesut Gülmez'in Konuşması”, *İnsan Hakları Uluslararası Sözleşmelerinin İç Hukukta Doğrudan Uygulanması (Anayasa, md. 90/son)*, Ankara: TBB-IHAUM Yayını 5, s. 68-69.
- 43 Mesut Altundis, “Anayasanın 90. Maddesinin Son Fıkrasına Eklenen Hükümlerle Birlikte Anayasa İle Yargı Denetimi Dışında Tutulan İşlemlere Karşı Yargı Yolu Açılabilir mi?”, *Yasama*, Sayı: 2, Temmuz-Ağustos-Eylül 2006, s. 77.
- 44 Türkiye Barolar Birliği (5 Kasım 2004), “Güney Dinç'in Konuşması”, *İnsan Hakları Uluslararası Sözleşmelerinin İç Hukukta Doğrudan Uygulanması (Anayasa, md. 90/son)*, Ankara: TBB-IHAUM Yayını 5, s. 150. Öte yandan, Soysal'a göre; insan haklarının ulusal düzeyde korunması, bir hakkın evrensel ölçütlere göre korunması anlamına gelmemektedir. Uzun dönemde böyle bir uyumlu duruma erişmenin ise iki temel koşulu bulunmaktadır. Birinci olarak, “insan haklarının ulusal düzeydeki düzeltilmeyen çığnemelere karşı, başvurulacak son yer olarak is görülebilen ve milli devlete karşı yaptırımlarda bulunabilecek güçle donatılmış uluslararası mekanizmalar kurmak”tır. İkinci koşul ise, “böyle bir uluslararası denetimin önünde duran en güçlü engeli kaldırmak, yani ulusal egemenlik kavramını aşındırmak ve insan hakları meselelerinde sırf ulusal yargılamaya karşı çıkmak”tır. Özcesi, “insan hakları konusundaki felsefelerindeki paralel bir gelişmeye bağlıdır; Mümtaz Soysal (1996), “İnsan Haklarının Ulusal Düzeyde Korunması”, *İnsan Haklarının Felsefi Temelleri* (Yayıma Hazırlayan: Ioanna Kucuradi), Ankara: Türkiye Felsefe Kurumu, s. 115.
- 45 Özden Sav, “Su Hakkı”, *Türkiye Barolar Birliği Dergisi*, Sayı: 68, s. 346-353.

KAYNAKÇA

Altundis, Mesut (2006), "Anayasanın 90. Maddesinin Son Fıkrasına Eklenen Hükümlerle Birlikte Anayasa İle Yargı Denetimi Dışında Tutulan İşlemlere Karşı Yargı Yolu Açılabilir mi?", *Yasama*, Sayı: 2, Temmuz-Ağustos-Eylül, s. 75-91.

Bezwada, Wilson (17 Mart 2009), "Sanitasyon Hakkına İşlerlik Kazandırılması Oturumu'nda Wilson Bezwada'nın Konuşması", *The 5th World Water Forum: Bridging Divides for Water (16-22 March 2009)*, İstanbul.

Centre on Housing Rights and Evictions (2007), *Manual on the Right to Water and Sanitation: A Tool to Assist Policy Makers and Practitioners Develop Strategies for Implementing the Human Right to Water and Sanitation*, Switzerland.

Çolakoğlu, Elif (2008), *Suya Erişim Bağlamında Su Güvenliği (Yayınlanmamış Doktora Tezi)*, T.C. Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi (Kent ve Çevre) Anabilim Dalı, Ankara.

Çolakoğlu, Elif (2009), "Güney Afrika Yüksek Mahkemesi'nin Su Hakkı Kararı", *Çağdaş Yerel Yönetimler*, Sayı: 18, No: 3.

De Chaisemartin, Marguerite, Charlotte Herman and Michael R. van der Valk (2011), "The Right to Water and Water Rights in a Changing World", *The Right to Water and Water Rights in a Changing World* (Edit. Michael R. van der Valk and Penelope Keenan), Papers Presented at a Colloquium held on 22 September 2010 in Delft, the Netherlands, the Alliance for UPEACE, the Netherlands National Committee IHPHWRP (for the water programmes of UNESCO and WMO), the Netherlands National Commission for UNESCO and the UNESCO-IHE Institute for Water, pp. 1-7.

Hannif, Hussein, "Statement by the Special Rapporteur on the Right to Access to Safe Drinking Water and Sanitation at (New York, 24 October 2011)", <http://www.wiserearth.org/article/88d29d92bb73abd1998c7d0eaaad50e6a>, (Erişim Tarihi: 16.12.2011).

HRBA Portal, "Sanitation: A Human Rights Imperative", http://hrbaportal.org/wp-content/files/1237936103rwp_sanitation_eng_weba4_050808.pdf, (Erişim Tarihi: 25.04.2011).

Human Rights Council, "Human rights and access to safe drinking water and sanitation (Resolution 7/22)", http://ap.ohchr.org/documents/E/HRC/resolutions/A_HRC_RES_7_22.pdf, (Erişim Tarihi: 27.05.2011).

Human Rights Council, "Human Rights and Access to Water (Decision 2/104)", http://www2.ohchr.org/english/issues/water/docs/HRC_decision2-104.pdf, (Erişim Tarihi: 27.05.2011).

İbrahim Ö. Kaboğlu (2002), *Ozgurlukler Hukuku*, İmge Kitabevi Yayinlari, Ankara.

Keles, Rusen ve Birol Ertan (2002), *Çevre Hukukuna Giriş*, İmge Kitabevi Yayinlari, Ankara.

Khalfan, Ashfaq and Thorsten Kiefer (26 March 2008), *The Human Right to Water and Sanitation: Legal Basis, Practical Rationale and Definition*.

Khalfan, Ashfaq, "UN Affirms the Right to Water and Sanitation as Legally Binding", <http://livewire.amnesty.org/2010/10/12/a-historic-step-as-un-affirms-the-right-to-water-and-sanitation-as-legally-binding/>, (Erişim Tarihi: 10.04.2011).

Northwest Territories, Legislative Assembly, *Hansard*, 15th Assembly, 5th Session, Day 34, 5 March 2007, pp. 1141-1202.

RSCJINTERNATIONAL, "World Water Day-Water for Cities: Water and Cities Facts and Figures", <http://www.rscjininternational.org/en/our-presence-at-the-un/actions-for-justice/3089-world-day-of-social-justice-2011.html>, (Erişim Tarihi: 10.04.2011).

Sav, Özden, "Su Hakkı", *Türkiye Barolar Birliği Dergisi*, Sayı: 68, s. 343-359.

Soysal, Mümtaz (1996), "İnsan Haklarının Ulusal Düzeyde Korunması", *İnsan Haklarının Felsefi Temelleri* (Yayıma Hazırlayan: Ioanna Kucuradi), Ankara: Türkiye Felsefe Kurumu, s. 113-115.

The United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization (2009), *The United Nations World Water Development Report 3: Water in a Changing World*.

Türkiye Barolar Birliği (5 Kasım 2004), "Güney Dinç'in Konuşması", *İnsan Hakları Uluslararası Sözleşmelerinin İç Hukukta Doğrudan Uygulanması (Anayasa, md. 90/son)*, Ankara: TBB-IHAUM Yayını 5, s.150-155.

Türkiye Barolar Birliği (5 Kasım 2004), "Hüseyin Pazarıcı'nın Konuşması", *İnsan Hakları Uluslararası Sözleşmelerinin İç Hukukta Doğrudan Uygulanması (Anayasa, md. 90/son)*, Ankara: TBB-IHAUM Yayını 5, s. 209-213.

Türkiye Barolar Birliği (5 Kasım 2004), "Mesut Gülmez'in Konuşması", *İnsan Hakları Uluslararası Sözleşmelerinin İç Hukukta Doğrudan Uygulanması (Anayasa, md. 90/son)*, Ankara: TBB-IHAUM Yayını 5, s. 38-82.

United Nations (2010), *The Millennium Development Goals Report 2010*, New York.

UN General Assembly, "General Assembly Adopts Resolution Access to Clean Water, Sanitation", <http://www.un.org/News/Press/docs/2010/ga10967.doc.htm>, (Erişim Tarihi: 27.05.2011).

UN General Assembly Human Right Council, "Annual Report Of The United Nations High Commissioner for Human Rights and Reports of The Office of The United Nations High Commissioner for Human Rights and the Secretary-General: Report of the United Nations High Commissioner for Human Rights on the scope and content of the relevant human rights obligations related to equitable access to safe drinking water and sanitation under international human rights instruments", <http://daccess-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/G07/136/55/PDF/G0713655.pdf?OpenElement>, (Erişim Tarihi: 27.05.2011).

UN General Assembly Human Right Council, "Promotion And Protection of All Human Rights, Civil, Political, Economic, Social and Cultural Rights, Including The Right to Development: Report of the independent expert on the issue of human rights obligations related to access to safe drinking water and sanitation, Catarina de Albuquerque", [http://water-wiki.net/index.php/Report_of_the_Independent_Expert_on_the_issue_of_human_rights_obligations_related_to_access_to_safe_drinking_water_and_sanitation_\(2009\)](http://water-wiki.net/index.php/Report_of_the_Independent_Expert_on_the_issue_of_human_rights_obligations_related_to_access_to_safe_drinking_water_and_sanitation_(2009)), (Erişim Tarihi: 27.05.2011).

UNICEF and the World Health Organization (2009), *Diarrhoea: Why Children Are Still Dying And What Can Be Done*.

UNICEF, "Water, Sanitation and Hygiene", (<http://www.unicef.org/wash/>), (Erişim Tarihi: 25.04.2011).

UNICEF & World Health Organization (2008), *Progress on Drinking Water and Sanitation: Special Focus on Sanitation*, Geneva: WHO/UNICEF Joint Monitoring Programme for Water Supply and Sanitation.

Unitarian Universalist Service Committee, "Maine Supreme Court Recognizes Right to Water and Sanitation", http://uusc.org/blog/entry/2968/maine_supreme_court_recognizes_right_to_water_and_sanitation, (Erişim Tarihi: 17.12.2011).

United Nations Children's Fund (2009), *Soap, Toilets and Taps: A Foundation for Healthy Children, How UNICEF Supports Water, Sanitation and Hygiene*, New York.

United Nations Treaty Collection, "15 . Convention on the Rights of Persons with Disabilities", http://treaties.un.org/Pages/ViewDetails.aspx?src=TREATY&mtdsg_no=IV-15&chapter=4&lang=en, (Erişim Tarihi: 27.05.2011).

UN News Centre, "US Discriminates on Right to Safe Water and Sanitation, Says UN Expert", <http://www.un.org/apps/news/story.asp?NewsID=37691&Cr=sanitation&Cr1>, (Erişim Tarihi: 10.04.2011).

WaterAid (18 Mart 2009), "Sanitasyon İle İlgili Üst Düzey Uzman Paneli", *The 5th World Water Forum: Bridging Divides for Water (16-22 March 2009)*, İstanbul.

WaterAid, "Sanitation in Crisis", http://www.wateraid.org/australia/about_us/newsroom/6857.asp, (Erişim Tarihi: 21.04.2011).

Water Rhapsody, "Water: Facts and Figures", <http://www.eco-h2o.co.za/2010/11/13/water-facts-and-figures-2/>, (Erişim Tarihi: 10.04.2011).

World Health Organization, "Diarrhoeal disease", <http://www.who.int/mediacentre/factsheets/fs330/en/index.html>, (Erişim Tarihi: 17.04.2011).

World Health Organization, "Facts and figures: Water, sanitation and hygiene links to health", http://www.who.int/water_sanitation_health/publications/factsfigures04/en/, (Erişim Tarihi: 10.04.2011).

World Health Organization & UNICEF (2010), *Progress on Drinking Water and Sanitation: 2010 Update*, Geneva: WHO/UNICEF Joint Monitoring Programme for Water Supply and Sanitation.

World Health Organization & UNICEF (2005), *Water for Life: Making It Happen*, WHO/UNICEF Joint Monitoring Programme for Water Supply and Sanitation.

World Health Organization (2010), *GLASS 2010 (UN-Water Global Annual Assessment of Sanitation and Drinking Water: Targeting Resources for Better Results)*.

Zarchin, Tomer, "Court Rules Water A Basic Human Right", <http://www.haaretz.com/print-edition/news/court-rules-water-a-basic-human-right-1.366194>, (Erişim Tarihi: 11.07.2011).

AKADEMİK KADRO

Hasan Kanbolat
 Prof. Dr. Hayati Aktaş
 Doç. Dr. Veysel Ayhan
 Doç. Dr. Hasan Ali Karasar
 Doç. Dr. Tarık Oğuzlu
 Doç. Dr. Mehmet Şahin
 Doç. Dr. Harun Öztürkler
 Doç. Dr. Özlem Tür
 Habib Hümmüzlü
 Yrd. Doç. Dr. Serhat Erkmen
 Dr. Abdullah Alshamri
 Dr. Neslihan Kevser Çevik
 Dr. Didem Danış
 Dr. Jale Nur Ece
 Dr. İlyas Kamalov
 Dr. Yaşar Sarı
 Dr. Bayram Sinkaya
 Dr. Süreyya Yiğit
 Av. Aslıhan Erbaş Açıklık
 Fazıl Ahmet Burget
 Volkan Çakır
 Esra Demir
 Bilgay Duman
 Ogün Duru
 Noyan Gürel
 Selen Tonkuş Kareem
 Oytun Orhan
 Sercan Doğan
 Nebahat Tanriverdi
 Uğur Çil
 Nazlı Ayhan
 Leyla Melike Koçgündüz
 Ufuk Döngel
 Göknül Erbaş
 Aslı Değirmenci
 Jubjana Vila
 Mavjuda Akramova

ORSAM Başkanı
 ORSAM Trabzon Temsilcisi, KTÜ Uluslararası İlişkiler Bölüm Başkanı
 ORSAM Danışmanı, Ortadoğu - Abant İzzet Baysal Üniversitesi
 ORSAM Danışmanı, ORSAM Avrasya Stratejileri Koordinatörü - Bilkent Üniversitesi
 ORSAM Danışmanı, Ortadoğu - Bilkent Üniversitesi
 ORSAM Danışmanı, Ortadoğu - Gazi Üniversitesi
 ORSAM Danışmanı, Ortadoğu Ekonomileri - Afyon Kocatepe Üniversitesi
 ORSAM Danışmanı, Ortadoğu - ODTÜ
 ORSAM Danışmanı, Ortadoğu
 ORSAM Danışmanı, Ortadoğu - Ahi Evran Üniversitesi
 ORSAM Danışmanı, Ortadoğu - ORSAM Riyad Temsilcisi
 ORSAM Danışmanı, Ortadoğu
 ORSAM Danışmanı, Ortadoğu - Galatasaray Üniversitesi
 ORSAM Danışmanı, Deniz Emniyeti ve Güvenliği
 ORSAM Danışmanı, Avrasya
 ORSAM Danışmanı, Avrasya – ORSAM Bışkek Temsilcisi, Kırgızistan-Türkiye Manas Üniv.
 ORSAM Danışmanı, Ortadoğu - Atatürk Üniversitesi
 ORSAM Danışmanı, Avrasya
 ORSAM Danışmanı, Enerji-Deniz Hukuku
 ORSAM Danışmanı, Ortadoğu - Afganistan
 ORSAM Danışmanı, Afrika - ORSAM Antananarivo (Madagaskar) Temsilcisi
 ORSAM Danışmanı, Ortadoğu
 ORSAM Uzmanı, Ortadoğu
 ORSAM Yönetici Editörü
 ORSAM İzmir Temsilcisi
 ORSAM Erbil (Irak) Temsilcisi
 ORSAM Uzmanı, Ortadoğu
 ORSAM Uzman Yardımcısı, Ortadoğu
 ORSAM Uzman Yardımcısı, Ortadoğu
 ORSAM Uzman Yardımcısı, Ortadoğu
 ORSAM Uzman Yardımcısı, Ortadoğu & Projeler
 ORSAM Uzman Yardımcısı, Ortadoğu & Projeler
 ORSAM Uzman Yardımcısı, Ortadoğu
 ORSAM Uzman Yardımcısı, Karadeniz
 ORSAM Uzman Yardımcısı, Ortadoğu
 ORSAM Uzman Yardımcısı, Ortadoğu
 ORSAM Uzman Yardımcısı, Ortadoğu

ORSAM Su Araştırmaları Programı

Dr. Tuğba Evrim Maden
 Dr. Seyfi Kılıç
 Kamil Erdem Güler
 Çağlayan Arslan

ORSAM Su Araştırmaları Programı Hidropolitik Uzmanı
 ORSAM Su Araştırmaları Programı Hidropolitik Uzmanı
 ORSAM Uzman Yardımcısı, ORSAM Su Araştırmaları Programı
 ORSAM Uzman Yardımcısı, ORSAM Su Araştırmaları Programı

ORSAM DANIŞMA KURULU

Dr. İsmet Abdülmecid
 Prof. Dr. Hayati Aktaş
 Hasan Alsancak
 Prof. Dr. Meliha Benli Altunışık
 Prof. Dr. Ahat Andıcan
 Prof. Dr. Dorayd A. Noori
 Prof. Dr. Tayyar Arı
 Prof. Dr. Ali Arslan
 Başar Ay
 Prof. Dr. Mustafa Aydın
 Doç. Dr. Ersel Aydınlı
 Doç. Dr. Veysel Ayhan
 Prof. Dr. Hüseyin Bağcı
 İtir Bağdadı
 Prof. Dr. İdris Bal
 Yrd. Doç. Dr. Ersan Başar
 Kemal Beyatlı
 Barbaros Binicioğlu
 Prof. Dr. Ali Birinci
 Doç. Dr. Mustafa Budak
 Dr. Hasan Canpolat
 E. Hava Orgeneral Ergin Celasin
 Volkan Çakır
 Doç. Dr. Mitat Çelikpala
 Prof. Dr. Gökhan Çetinsaya
 Dr. Didem Danış
 Esra Demir
 Prof. Dr. Volkan Ediger
 Prof. Dr. Cezmi Eraslan
 Prof. Dr. Çağrı Erhan
 Yrd. Doç. Dr. Serhat Erkmen
 Dr. Amer Hasan Fayyadh
 Av. Aslıhan Erbaş Açıklık

Irak Danıştay Eski Başkanı
 ORSAM Trabzon Temsilcisi, Karadeniz Teknik Üniversitesi Uluslararası İlişkiler Bölüm Başkanı
 BP & BTC Türkiye, Enerji Güvenliği Direktörü
 ODTÜ, Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürü
 Devlet Eski Bakanı, İstanbul Üniversitesi
 Irak'ın Ankara Büyükelçiliği Kültür Müsteşarı Yardımcısı
 Uludağ Üniversitesi, Uluslararası İlişkiler Bölüm Başkanı
 İstanbul Üniversitesi, Tarih Bölümü
 Türkiye Tekstil Sanayi İşveren Sendikası Genel Sekreteri
 Kadir Has Üniversitesi Rektörü
 Bilkent Üniversitesi Rektör Yardımcısı & Fulbright Genel Sekreteri
 ORSAM Ortadoğu Danışmanı, Abant İzzet Baysal Üniversitesi, Uluslararası İlişkiler Bölümü
 ODTÜ, Uluslararası İlişkiler Bölüm Başkanı
 İzmir Ekonomi Üniversitesi Öğretim Görevlisi, Uluslararası İlişkiler ve Avrupa Birliği Bölümü
 TBMM 24. Dönem Milletvekili
 Karadeniz Teknik Üniversitesi, Deniz Ulaştırma İşletme Mühendisliği Bölüm Başkanı
 Irak Türkmen Basın Konseyi Başkanı
 Ortadoğu Danışmanı
 Polis Akademisi Öğretim Üyesi
 Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdür Yardımcısı
 İçişleri Bakanlığı Müsteşar Yardımcısı
 23. Hava Kuvvetleri Komutanı
 ORSAM Danışmanı, Afrika
 Kadir Has Üniversitesi, Uluslararası İlişkiler Bölüm Başkanı
 YÖK Başkanı
 ORSAM Ortadoğu Danışmanı, Galatasaray Üniversitesi, Sosyoloji Bölümü
 ORSAM Danışmanı, Ortadoğu
 İzmir Ekonomi Üniversitesi, Ekonomi Bölümü
 Başbakanlık Atatürk Araştırma Merkezi Başkanı
 Ankara Üniversitesi ATAUM Müdürü, SBF Uluslararası İlişkiler Bölümü
 ORSAM Ortadoğu Danışmanı, Ahi Evran Üniversitesi, Uluslararası İlişkiler Bölüm Başkanı
 Bağdat Üniversitesi, Siyaset Bilimi Fakültesi Dekanı
 ORSAM Danışmanı, Enerji-Deniz Hukuku

Cevat Gök
 Mete Göknel
 Osman Göksele
 Timur Göksele
 Prof. Dr. Muhamad Al Hamdani
 Habib Hümmüzlü
 Numan Hazar
 Doç. Dr. Pınar İpek
 Dr. Tuğrul İsmail
 Dr. İlyas Kamalov
 Doç. Dr. Hasan Ali Karasar
 Doç. Dr. Şenol Kantarcı
 Selçuk Karaçay
 Doç. Dr. Nilüfer Karacasulu
 Dr. Hasan Canpolat
 Prof. Dr. M. Lütfullah Karaman
 Yrd. Doç. Dr. Şaban Kardeş
 Av. Tuncay Kılıç
 Doç. Dr. Elif Hatun Kılıçbeyli
 Prof. Dr. Aleksandr Knyazev
 Prof. Dr. Alexander Kolesnikov
 Prof. Dr. Erol Kurubaş
 Prof. Dr. Talip Küçükcan
 Arslan Kaya
 Dr. Hicran Kazancı
 İzzettin Kerküklü
 Prof. Dr. Mustafa Kibaröglü
 Dr. Max Georg Meier
 Prof. Dr. Mosa Aziz Al Mosawa
 Prof. Dr. Mahir Nakip
 Doç. Dr. Tarık Oğuzlu
 Prof. Dr. Çınar Özen
 Murat Özçelik
 Doç. Dr. Harun Öztürkler
 Dr. Bahadır Pehlivan Türk
 Prof. Dr. Victor Panin
 Doç. Dr. Fırat Purtaş
 Prof. Dr. Suphi Saatçi
 Dr. Yaşar Sarı
 Ersan Sarıkaya
 Dr. Bayram Sinkaya
 Doç. Dr. İbrahim Sirkeci
 Dr. Aleksandr Sotnichenko
 Zaher Sultan
 Dr. Irina Svistunova
 Doç. Dr. Mehmet Şahin
 Prof. Dr. Türel Yılmaz Şahin
 Mehmet Şüküroğlu
 Doç. Dr. Oktay Tanrısever
 Prof. Dr. Erol Taymaz
 Prof. Dr. Sabri Tekir
 Dr. Gönül Tol
 Doç. Dr. Özlem Tür
 M. Ragıp Vural
 Dr. Ermanno Visintainer
 Dr. Umut Uzer
 Prof. Dr. Vatanyar Yagya
 Dr. Süreyya Yiğit

Irak El Fırat TV Türkiye Müdürü
 BOTAS Eski Genel Müdürü
 BTC ve NABUCCO Koordinatörü
 Beyrut Amerikan Üniversitesi Öğretim Üyesi
 Irak'ın Ankara Büyükelçiliği Kültür Müsteşarı
 ORSAM Ortadoğu Danışmanı
 Emekli Büyükelçi
 Bilkent Üniversitesi, Uluslararası İlişkiler Bölümü
 TOBB Ekonomi ve Teknoloji Üniversitesi, Uluslararası İlişkiler Bölümü
 ORSAM Avrasya Danışmanı
 ORSAM Danışmanı, ORSAM Avrasya Stratejileri Koordinatörü - Bilkent Üniversitesi
 Kırıkkale Üniversitesi, Uluslararası İlişkiler Bölümü
 Vodafone Genel Müdür Yardımcısı (Türkiye)
 Dokuz Eylül Üniversitesi, Uluslararası İlişkiler Bölümü
 İçişleri Bakanlığı Müsteşar Yardımcısı
 Fatih Üniversitesi, Uluslararası İlişkiler Bölüm Başkanı
 TOBB Ekonomi ve Teknoloji Üniversitesi, Uluslararası İlişkiler Bölümü
 Edremit Belediye Başkanı
 Çukurova Üniversitesi, Uluslararası İlişkiler Bölüm Başkanı
 Rus-Slav Üniversitesi (Bişkek, Kırgızistan)
 Diplomat
 Kırıkkale Üniversitesi, Uluslararası İlişkiler Bölüm Başkanı
 Marmara Üniversitesi, Ortadoğu Araştırmaları Enstitüsü Müdürü
 KPMG, Yeminli Mali Müşavir
 Irak Türkmen Cephesi Türkiye Temsilcisi
 Kerkük Vakfı Başkanı
 Okan Üniversitesi Uluslararası İlişkiler Bölüm Başkanı
 Hanns Seidel Vakfı Proje Müdürü (Bişkek)
 Bağdat Üniversitesi Rektörü
 Erciyes Üniversitesi İİBF Öğretim Üyesi
 ORSAM Danışmanı, Ortadoğu - Bilkent Üniversitesi
 Ankara Üniversitesi, SBF Uluslararası İlişkiler Bölümü
 Kamu Düzeni ve Güvenliği Müsteşarı
 ORSAM Ortadoğu Danışmanı, Afyon Kocatepe Üniversitesi İktisat Bölümü
 TOBB Ekonomi ve Teknoloji Üniversitesi, Uluslararası İlişkiler Bölümü
 Pyatigorsk Üniversitesi (Pyatigorsk, Rusya)
 Gazi Üniversitesi Uluslararası İlişkiler Bölümü, TÜRKSOY Genel Sekreter Yardımcısı
 Kerkük Vakfı Genel Sekreteri
 ORSAM Danışmanı, Avrasya – ORSAM Bişkek Temsilcisi, Kırgızistan-Türkiye Manas Üniv.
 Türkmeneli TV – (Kerkük, Irak)
 ORSAM Ortadoğu Danışmanı, Atatürk Üniversitesi
 Regent's College (Londra, Birleşik Krallık)
 St. Petersburg Üniversitesi (Rusya Federasyonu)
 Lübnan Türk Cemiyeti Başkanı
 Rusya Strateji Araştırmaları Merkezi, Türkiye-Ortadoğu Araştırmaları Masası Uzmanı
 ORSAM Ortadoğu Danışmanı, Gazi Üniversitesi Uluslararası İlişkiler Bölümü
 Gazi Üniversitesi, Uluslararası İlişkiler Bölümü
 Enerji Uzmanı
 ODTÜ, Uluslararası İlişkiler Bölümü
 ODTÜ, Kuzey Kıbrıs Kampusu Rektör Yardımcısı (KKTC)
 İzmir Üniversitesi, İktisadi İdari Bilimler Fakültesi Dekanı
 Middle East Institute Türkiye Çalışmaları Direktörü (ABD)
 ORSAM Ortadoğu Danışmanı, ODTÜ Uluslararası İlişkiler Bölümü
 2023 Dergisi Yayın Koordinatörü
 Vox Populi Direktörü (Roma-İtalya)
 İstanbul Teknik Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri
 St. Petersburg Şehir Parlamentosu Milletvekili, St. Petersburg Üniversitesi (Rusya Federasyonu)
 ORSAM Avrasya Danışmanı

ORTADOĞU ETÜTLERİ YAYIN KURULU

Meliha Benli Altunışık
 Bülent Aras
 Tayyar Arı
 İlker Aytürk
 Recep Boztemur
 Katerina Dalacoura
 F. Gregory Gause
 Fawaz Gerges
 Ahmet K. Han
 Raymond Hinnebusch
 Rosemary Hollis
 Bahgat Korany
 Peter Mandaville
 Emma Murphy

Orta Doğu Teknik Üniversitesi
 Dışişleri Bakanlığı Stratejik Araştırmalar Merkezi Başkanı
 Uludağ Üniversitesi
 Bilkent Üniversitesi
 Orta Doğu Teknik Üniversitesi
 Londra Ekonomi Üniversitesi (Birleşik Krallık)
 Vermont Üniversitesi (ABD)
 Londra Ekonomi Üniversitesi (Birleşik Krallık)
 Kadir Has Üniversitesi
 St. Andrews Üniversitesi (Birleşik Krallık)
 City Üniversitesi (Birleşik Krallık)
 Durham Üniversitesi (Birleşik Krallık)
 George Mason Üniversitesi (ABD)
 Durham Üniversitesi (Birleşik Krallık)

ORTADOĞU ANALİZ YAYIN KURULU

Prof. Dr. Meliha Benli Altunışık
 Hasan Kanbolat
 Doç. Dr. Hasan Ali Karasar
 Yrd. Doç. Dr. Serhat Erkmen

ODTÜ, Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürü
 ORSAM Başkanı
 ORSAM Danışmanı, ORSAM Avrasya Stratejileri Koordinatörü - Bilkent Üniversitesi
 ORSAM Danışmanı, Ahi Evran Üniversitesi Uluslararası İlişkiler Bölüm Başkanı

MithatpaŐa Caddesi 46/6 Kızılay-ANKARA
Tel: 0 (312) 430 26 09 Fax: 0 (312) 430 39 48
www.orsam.org.tr, orsam@orsam.org.tr